Škofijski knjižnici na Teološki fakulteti v Ljubljani.

[7] Prav tam.

[8] OZNANILO, leto I, št. 26.

[9] Jože Šavora, Beseda mohorjanom o duhovniškem društvu; Koledar Mohorjeve družbe za leto 1960, stran 100.

[10] Pismo urednika revije GLASNIK SDD, Jožeta Gregoriča, avtorju prispevka, datirano z dne 16. okt. 1988.

[11] OZNANILO, leto VII, št. 25–26.

[12] Dokumentacija...

[13] O tem izvrstno piše: France Bučar, Usodne odločitve, Časopis za kritiko znanosti, Ljubljana, februar 1989.

[14] OZNANILO, leto VII, št. 27–28.

[15] Dokumentacija...

[16] Prav tam.

[16] Prav tam.

[17] Prav tam.

Ivan Urbančič

Sedemdeset let Jugoslavije

I. Osnutek moderne filozofije politike, posebej glede na krizo Jugoslavije

Stanje politične teorije

Spodbuda za pričujoči osnutek filozofije politike prihaja iz vprašanja o Jugoslaviji kot državi ob sedemdesetletnici njenega nastanka in različnih krizah, ki jo ves ta čas pretresajo. Je filozofski premislek Jugoslavije kot faktične države sploh mogoč? Po kateri »politični filozofiji« naj se tak premislek ravna?

Redakcija časopisa Theoria v Beogradu zastavlja npr. vprašanje o »državni in družbeni biti Jugoslavije« ter o »ideji Jugoslavije«. Ima morda Jugoslavija svojo »idejo«? Kaj je ta »ideja«: »misel«, »zamisel«, »smisel«, »zavest«, »pojem«, »oblika« ali »lik«, »bitnost« ali »bistvo«? Če gledamo filozofsko, tedaj »ideja« Jugoslavije najbrž ni nekaj, kar tiči nekje poleg nje in kar ona še za povrh »ima«. Najbrž tudi ni nekaj, kar bi obstajalo tako rekoč že *pred* nastankom faktične Jugoslavije, kot kak načrt božje previdnosti, ali Zgodovine, ali kot zamisel in oblika neke zavesti, ipd. Izvorno pove grška beseda »eidos« ali »ideja« toliko kot »lik« ali »oblika«. Primerno izvornemu smislu filozofskega idealizma (in vsaka filozofija doslej – tudi »materialistična« ali »življenjska« – je bistveno idealizem) je ideja Jugoslavije lahko le njena *dejanska zgodovinska oblika*. Pri tem pa se vsaka taka oblika danes brez vsake mistifikacije kaže kot *sistem*. In če ta sistem mislimo glede na našo temo kot *sistem svobode* oz. *sistem moči*, smo v osredju filozofskega polja nemške klasične filozofije – na primer pri Heglu – in na osrednjem polju v svojem obratu oz. prevratu dovršene evropske filozofije – pri Nietzscheju.

Filozofija politike ima po tradiciji svoje mesto na polju *praktične filozofije* in je tako v najbližjem sosedstvu s filozofijo morale ali etiko in s pravno filozofijo, če se v precejšnjem obsegu morda celo ne prekriva z njimi. Toda ob tem zadenemo na nemajhno težavo. Filozofijo politike so v našem času na podlagi sodobne scientistične teorije in logike ter uvajanja prirodoslovnih metod in spoznavnih kriterijev v družbene znanosti razglasili za mrtvo. Ostala naj bi scientistična politologija s svojo teorijo politike oz. države kot edina legitimna podlaga empiričnega raziskovanja konkretnih držav in njihovih politik. Tema ali predmetno polje te znanosti so tisočletni »razvoj« *demokracije* od starih Grkov naprej, dalje dana stanja moderne demokracije (ali nedemokracije), njene socialne in liberalne države, potem varnosti in svoboščine državljanov, mehanizmi vladanja, kontrole in izbire vladajočih itd., od koder se spet izpeljuje elemente teorije; njen cilj pa je nenehno izboljševanje te demokracije ali njeno razvijanje v posameznih državah ter njeno širjenje oz. uveljavljanje po vsem planetu in za blagostanje človeštva. Scientizem z vso vehemenco zabriše oz. zavrže razliko med ideologijo in filozofijo; filozofijo ima le za ideologijo, ki da je znanstveno neobvezna (End of Ideology!). Kot tak je značilen predvsem za angloameriški svet.

Ugovor proti scientizmu politične teorije se glasi: to je nepolitična ali psevdopolitična teorija politike; torej takšna, pri kateri se njen nosilec obnaša, kakor da ni tudi sam že izvorno politično bitje in kakor da med prirodnim in zgodovinskim ni *bistvene* razlike (laž principa!). Zato je scientistična teorija politike kljub svojemu empiričnemu historičnemu raziskovanju azgodovinska, gre mimo epohalno zgodovinskega bistva države. In predvsem: njen demokratizem ostaja neutemeljen, poljuben.

Glede na takšno kritiko scientizma je spet prišlo do »vračanja« k tradicionalni filozofiji politike, vendar spor med scientizmom in filozofijo politike ni bil razrešen,

tako da sedaj obe smeri nekako brez stika obstajata druga ob drugi. Toda tudi taka »vrnitev« je sporna, saj se vrača k tisti tradiciji, ki zastira in zagrinja svoje bistvene korenine. Kakor je pokazal *Ernst Vollrath,** je ta smer najbolj značilna za Nemčijo, kjer se že po tradiciji filozofsko-politična misel suče okrog *države*. Mislim, da je ta smer dokaj uveljavljena tudi zunaj Nemčije, in to v pretežnem delu Evrope. Sem spadajo npr. tako naša marksističnofilozofska tradicija kot tudi katoliškofilozofska in liberalistična tradicija pojmovanja države. Za to »nemško« tradicijo je država skrčena na »pravno-oblastni subjekt«, katerega obravnava v filozofiji politike spada v obzorje praktične filozofije. Pri marksistih praktično filozofijo nadomesti historičnomaterialistična teorija prakse, ki pa je le do brezpogojnosti stopnjevana prevratna praktična filozofija.

Omenjeni tradicionalni filozofskopolitični pogled na državo kot pravno-oblastni subjekt se razcepi na dvojnost *idealno-* in *realnopolitičnega* dojemanja države. Pri prvem gre za idealno oz. umno obliko države *ali* pa za *»odmrlo državo«* v smislu odsotnosti oblastne prisile oz. za državo ukinjenega eksploatatorskega bistva in s tem udejanjene polne svobode individuov. Pri drugem gre za državo kot realni sistem oblasti in realno politiko kot njegovo dinamiko; v zavračajočih in »kritičnih« variacijah gre tu za tisto, glede na kar se govori, da je državna politika »umazana kurba«, ali da je država le sredstvo prisile v rokah izkoriščevalskega in vladajočega razreda, birokracije ipd., ali da je država Leviatan, ali sistem manipulacije z vsem, ipd. Pri obeh načinih dojemanja države je odločilni vidik *morala* oz. neka »filozofija« morale (lahko tudi »demokratizem« ali »socializem« kot objektivirani sistem morale »najširših ljudskih množic« – torej plebejstvo!). Za obe je tudi mogoče reči, da sta nezgodovinski: prva v zanesenjaštvu svoje astralne idealitete, druga v svoji pozitivni ali negativni fascinaciji s sistemom oblasti in njegove »realitete«.

* Grundlegung einer philosophischen Theorie des Politischen, Würzburg 1987; isti tudi v prispevku: Politische philosophie – gibt es das überhaupt (noch)?

Kakšne možnosti nam odpirajo naznačene moderne in tradicijske teorije in filozofije države/politike za tematično vprašanje o Jugoslaviji kot tej faktični zgodovinsko dani državni tvorbi in njeni težki krizi? Vsekakor nam omogočajo mnoge poglede, ki lahko odkrijejo neznansko mnogo tega in onega zanimivega na nji. Vendar trdim, da z njimi ne moremo zadeti bistvenega problema Jugoslavije: njene *(ne-)zgodovinskosti* (ne v historičnem smislu), ali drugače povedano: njene »ontološke« *vprašljivosti,* se pravi njene *»kritičnosti«*. V drugem prispevku bom poskusil pokazati, da pri tej ontološki ali metafizični vprašljivosti Jugoslavije kot države ne gre za kako mistifikacijo ali obskurantizem, čeprav se tisto, na kar zdaj merim, zdi nenavadno. Toda ta čudnost ni nič manjša od tiste, ko vprašamo, ali je pristen *filozofski* premislek Jugoslavije kot faktične države sploh mogoč.

Takšno naše vprašanje zahteva tudi izvornejši in za ustaljeno »filozofsko« navado »nov« in »nenavaden« zasnutek filozofije politike in države. Tej zahtevi se ni mogoče izogniti, če nočemo bolj ali manj poljubnih in morda še glede na dnevne potrebe jugoslovanske realnopolitične situacije skrpanih refleksij o jugoslovanski državi in njeni krizi ali pa idealnopolitičnega cenenega predpisovanja receptur njene »rešitve« imenovati »filozofske«. Tak, iz pozabe in potlačenosti od-rešeni, zasnutek filozofije politike, ki zadeva sámo *bistveno* vprašljivost držav v epohi moderne zgodovine, je mogoče zdaj nakazati z na videz samovoljno trditvijo.

Filozofski princip moderne države in politike

Epohalno moderno zgodovinsko bistvo države kot totalnega in odprtega dinamičnega sistema zaznamuje, skoz in skoz prežema ter v celoti in posameznostih obvladuje *samo-produkcija*. Ta vključuje vse mogoče načine moderne *produkcije* v vseh njenih momentih, sestavinah in na vseh ravneh, vštevši produkcijo državljanov kot njenih individuov, kakor se posreduje in izpolnjuje skozi vso drugo produkcijo. Zato je država v svoji totalnosti in v vseh sestavinah, v svojem ustroju in dinamiki podvržena *zakonu produktivnosti*. In od njene poslušnosti ali neposlušnosti temu zakonu je odvisna njena uspešnost ali kriznost. Zdaj je treba posebej opozoriti na to, da je moderna država kot totalni samoproducirajoči se sistem *človeška zadeva,* ne pa kak mehanizem. To pomeni, da se pri takem dinamičnem sistemu *vsa* njegova notranja struktura in organizacija, *vsa* njegova produkcijska dinamika, *posreduje skozi znanje, zavedanje, hotenje in delovanje ljudi* ter da se vse to dogaja le v nekem – zmeraj *faktičnem – jeziku*. Tak sistem se ne more vzpostaviti kot produktiven, če se ne vzpostavi skozi zavedanje in znanje sebe in vseh svojih sestavin po ljudeh samih. Vse to pa toliko bolj določno, kolikor bolj se tak sistem *modernizira,* tj., kolikor bolj postaja vsa njegova (samo-)produkcija znanstvena, pri čemer je tudi sama znanost produktivna – tako kot politika, kultura itd. vse drugo. Zato je že iz povedanega očitno, da produkcije in produktivnosti tu ne mislim v zoženem ekonomističnem smislu.

Tisto torej, kar bistveno opredeljuje epoho moderne zgodovine prav *kot moderno* in v njeni *modernosti* (z današnjo »post-modernostjo« vred), je produktivnost, ki jo skoz in skoz prežema in nosi lastno *znanje, védnost*. Namreč znanje spet v epohalno modernem smislu (tu smo v nekem izjemnem in neogibnem hermenevtičnem krogu!). Se pravi: v svojem znanstvenem razvoju skoz in skoz *poznanstvenjena produktivnost* je tista, ki nosi ločnico modernosti moderne zgodovine. *Taka produktivnost je zakon MOČI modernih sistemov – tudi in predvsem ko gre za države kot totalne sisteme*. Uveljavlja se kot *izziv in skozi izziv* modernosti. Ta moč je kvalitativno, stopenjsko *višja* glede na zgolj *silo*, ki hoče vse obvladati in si podrediti z nasiljem in posilstvom. Glede na to, z epohalno moderno produktivnostjo prežeto, moč je sila pravzaprav nemoč in je neproduktivna. *Moč,* o kateri sedaj govorim, ni fizikalna energija, ni kapital, ni niti káko »odtujeno delo« niti ne káko »reintegrirano delo«, ni kaj »nečloveškega« pa tudi ne kaj »zgolj človeškega«. Moč je *bitnost* (esse esentiae) *sistemov,* kot kar se epohalno kaže znanosti *dejansko, živo* bivajoče.

Tu je zdaj princip filozofije politike in države, za katero mi gre – tudi in predvsem pri tematičnem vprašanju o Jugoslaviji kot državi in njeni krizi. Namesto o produkciji in produktivnosti govorimo lahko tudi o ustvarjalnosti, saj to, če ustvarjalnost mislimo v modernem smislu, nič bistvenega ne spremeni. Ta princip, lasten sami stvari in ne morda zgolj misli »o« nji, nam omogoča, da se znebimo moralizma (variante istega: »humanizma«, »socializma«, »komunizma«, »demokratizma«, »personalizma« ipd.) praktične filozofije (ali njene brezpogojne dokončnosti v historičnem materializmu) in njene tradicionalne filozofije politike/države. In da obenem ne nasedemo na plitvini prej omenjenega scientizma in pozitivizma teorij države/politike. Predvsem pa se na ta način znebimo plebejske primitivne *neposrednosti* rezoniranja o jugoslovanski državi, ki se danes kot poplava širi vsepovsod.

Geneza in bistvo moderne nacionalne države kot samosvojega sistema

Šele če države ne gledamo v zoženi perspektivi in abstrakciji tradicionalne filozofije politike kot zgolj pravno-oblastni subjekt, ampak kot totalen, vsezajemajoč samoproduktivni dinamični sistem, lahko tudi načelno pokažemo, da tako zagledana država moderne epohe ima in mora imeti svojo lastno *identiteto* in *samosvojost,* ki jo sama producira. Da ima identiteto, pomeni, da je epohalno moderna država kot tak totalni sistem nujno *nacija*. V moderni epohi dejansko zgodovinsko dominira *nacionalna država*. Bistvena geneza nacije/države je na začetku proces preobrazbe in izobrazbe nekega relativno amorfnega stanja določenega ljudstva (njegove fevdalne razpršenosti in/ali politične neeksistentnosti in potlačenosti) v političen narod oz. nacijo. To je *vstaja* dotlej politično neeksistentnega, potlačenega in zatrtega ljudstva v svojo politično eksistenco kot nacija/država. Tak dogodek označujemo kot »državljansko revolucijo«, kot »nacionalno osvoboditev« ipd. Ljudstvo se iz svojega prednacionalega stanja svoje – po načinu lahko zelo mnogotere – politične neeksistentnosti, razdrobljenosti in/ali predmo-

derne strukture svojih notranjih vezi preobrazi v novo stanje svoje *politične eksistence* z lastnim težiščem in središčem (»se emancipira«!) tako, da se v epohalno novem smislu *zedini* in *poveže* z moderno strukturo družbene *vezi* ter ustvari s tem *zedinjenjem* novo obliko svojega bivanja v organiziranem sistemu odnosov: nacijo/državo. Meja tega zedinjenja in *identiteta* te oblike, ki ju sicer sodoloča mnogo momentov, izhajata v zadnji instanci in odločilno iz *jezika*, iz faktične *govorice*. Faktični nacionalni jezik pri tem tudi sam ni kaka večna danost, ampak se kot izobraženi nacionalni jezik tudi sam produktivno ustvarja v procesu geneze in razvoja nacije/države iz »danega« ljudskojezikovnega »materiala« (lahko pa nastajajoča nacija jezik celo sprejme od drugod, kar vidimo pri nacionalni emancipaciji nekaterih kolonij). Kljub temu ima faktični nacionalni jezik kot bivanjsko izvorno vezivo zedinjenja ljudstva v narod za nacijo kot táko izjemno tehtnost, ki daleč presega vso drugo tako imenovano etnično fakturo. Jezik je *bitni medij* naroda in v njem je posredovana vsa »materialna« in »duhovna« kultura naroda, vse zavedanje in samozavedanje naroda. Sociolog Weber je opazil to izjemno tehtnost jezika za nacionalno državo, saj je zapisal: »Danes, v času jezikovnih sporov, velja predvsem ‚jezikovna skupnost' kot normalna podlaga nacionalnosti. Vse, kar ta vsebuje še čez to ‚jezikovno skupnost', lahko seveda najdemo v specifičnem rezultatu, h kateremu je naravnano njeno skupno delovanje, to pa je lahko samo posebna *politična zveza*. Pravzaprav je dandanes ‚nacionalna država' postala pojmovno istovetna z ‚državo', zasnovano na skupnem jeziku.«* V faktičnem jeziku naroda, v njegovi faktični govorici je nekaj nepotlačljivo bistvenega, kar neskončno presega vso romantiko in fantazmagorijo nacionalizma in kar ima takšno moč, da drži nacionalne države v njihovi meji in identiteti nasproti planetarnemu univerzalizmu vseh modernih procesov produkcije vsega ter z njim vstajajoče splošne nivelizacije. To ohranjanje razlik pa je bistveno, saj bi dokončna planetarna nivelizacija ali izguba razlik pomenila planetarno entropijo. In vendar se tudi faktični jezik sam producira kot izobraženi nacionalni jezik v procesu samoprodukcije nacije/države, ne da bi bil pri tem očiten tudi njegov *bitni izvor;* ravno tako se izmika tudi njegova *človeška bistvenost*. Z druge strani pa imata v moderni epohi tako faktični jezik sam kot tudi njemu pripadajoči narod garancijo za svoje obstajanje in razvoj le v lastni naciji/državi. Narodu gre *tako* za njegovo politično eksistenco. Če pa bi morda bitno ali eksistencialno sopripadnost faktičnega jezika in faktične človeškosti razglasili za »fantazmo«, potem je to tista zadnja, ki se ji je moderni človek pripravljen odreči pred svojim razčlovečenjem. Možnost, da posameznik lahko opusti svoj materni nacionalni jezik, tu ni ugovor, saj namreč v takem primeru praviloma prevzame le kak drugi faktični nacionalni jezik.

Prav glede na naše tematično vprašanje o Jugoslaviji kot državi v krizi je treba določneje spregovoriti o izjemni tehtnosti jezika v državi kot identitetnem sistemu. Čeprav je jezik odločilna, ni edina vez pri zedinjenju ljudstva v nacijo. Zedinjenje nosi in utrjuje namreč prav epohalno moderna *produktivna struktura družbene vezi* nacionalnih državljanov (saj navsezadnje je tudi jezik tisto praizvorno produktivno, kar pripada razkrivanju, grško razumljeni resnici – *álétheia*). Bistven moment te nove strukture družbene vezi je dalje v *politični* skupnosti kot novo politično povezovanje. Tudi ta *politična* struktura družbene vezi se ravna po produktivnosti. Zato imajo v moderni naciji/državi tradicijske vezi sorodstva, bratstva, plemena, rodu, krvi, običajev, vere, stanu, zemlje, nekdanjih regionalnih skupnosti ipd. z njeno napredujočo neogibno modernizacijo le subsidiarno vlogo; vse bolj so le še nekaj rezidualnega, popolnoma spreminjajo pomen (npr. postajajo turistična folklora) in se vse bolj izgubljajo. Vendar pa ni tako z razvitim faktičnim narodnim jezikom.

Zedinjenje v enoto, tj. vzpostavitev nove epohalno moderne *vezi in svobode*, moč, oblika, identiteta, na nji zasnovana nacionalna (ne etnična) kontinuiteta (nacionalna zgodovina) in lastna *meja* – to skupaj spada v zgodovinski dogodek nacije/države. Ta proces njene geneze se imenuje »nacionalno gibanje«, katerega cilj je vzpostavitev politične eksistence naroda v lastni državi. Zavestno gibalo naroda pri tem je nacionalizem z vso svojo romantiko in fantazmagorijo. Od tega, kako se takšno *zedinjenje* posreči, je odvisna kvaliteta – torej *moč* – nacije/države in njena nadaljnja razvojna možnost ali usoda. S takim zedinjenjem ljudstva v nacijo/državo se znotraj nje vzpostavi sistem družbe, ki udejanja obenem epohalno novo svobodo. Enotnost tega protislovja, namreč *sistem svobode,* je nacija/država. Toda če ta sistem gledamo skozi dinamiko njegove samoprodukcije, je *sistem moči*. V njem so individui v svoji *vezi* in po nji svobodni. Tu gre seveda za *državljansko svobodo* in ta je dejanska le pri *demokratičnem* ustroju nacije/države. Tak ustroj pa se ne vzpostavlja v praznini poljubnosti in naključja, ampak le, če se moderna nacija/država kot sistem v vseh svojih sestavinah in strukturi in v vsej svoji dinamiki godi in ravna ali upravlja po temeljnem zakonu epohe moderne zgodovine – po *zakonu produktivnosti* – in je šele od tod zgodovinski. Kajti ta produktivnost je zakon moči. Zedinjenje ljudstva kot vzpostavitev sistema nacije/države in vzpostavitev demokracije v njem je torej zahteva zakona *produktivnosti sistema* v vseh njegovih proizvodnih podjetjih in njihovih ciljih. Zedinjenje ljudstva v sistem nacije/države je namreč – po eni, bistveni strani – politična emancipacija ljudstva, po drugi strani, in sovisno s prvo, pa je to obenem zavestna strnitev naporov za doseganje splošnih nacionalnih *ciljev,* ki zahtevajo samozavestno discipliniranje, primerno solidarnost, samosvojo moralo, ustrezno askezo itd. državljanov. Toda taki nacionalni cilji niso zgolj »romantično nacionalistična fantazmagorija«, ampak so cilji vseobsegajočega ustvarjalnega *podjetništva* nacije/države: so *proizvodni* cilji na vseh ravneh in pri vseh načinih proizvodnje – tudi (»simbolne«) »proizvodnje smisla«, kulture, samoproizvodnje naroda itd. – znotraj sistema in celega sistema navzven. Na tak način je sistem zgodovinski le kot poslušen zakonu produktivnosti, torej če se v vsem *upravlja* po tem zakonu. Zato je v uveljavljanju tega zakona *bistveni* »cilj« in »smisel« kakor tudi počelo ali princip zedinjenja in politične emancipacije ljudstva ter svoje vzpostavitve v sistemu nacije/države, ne pa zgolj kaka nacionalistična romantika.

Država/nacija kot totalni sistem nikakor ni zgolj kak družbeni fenomen, saj *družba* v nasprotju s čredo ali zgolj množico sploh šele obstaja v takem sistemu in kot sistem. Zato pa tako razumljena država ni le policaj, ki dela v družbi red, ureja družbene odnose ipd. kakor kaka zunajdružbena instanca. To je redukcija države na neko posebno, policijsko funkcijo (polis – policy – policija!). S takimi pojmovanji države se pogosto srečamo. Drugače in brez zanosa rečeno: moderna država kot vse-zajemajoč sistem je nasproti kaosu divjega pogubljanja stvari in energij ter izravnavanja vseh razlik že sama po sebi *red* – ordo mundi, kosmos – in je torej nasprotna entropiji. Tak samoproducirajoči se sistem producira sebe kot red razlik, neenakosti, notranje razčlenjenosti, vsakršnega »pluralizma« itd., ustvarjajoč takó ektropijo kot nasprotje entropije, in se pri tem ravna po temeljnem zakonu produktivnosti. Le v produktivnem redu in urejanju biva moč. Ta določa torej tudi notranji ustroj in dinamiko države/nacije, oz. bi ju vsaj moral določati, če država noče zabloditi v krizo zaradi entropičnosti sistema. Po N. Luhmannu, ki je v tem zavezan evropski filozofiji, je za družbene sisteme bitno značilno *samonanašanje:* kot *samozavedanje,* ki seveda vključuje tudi avtonomijo, in *avtopoeza* ali samoprodukcija. Totaliteta moderne države je tak sistem, v katerem se njegovo samozavedanje posreduje v *intersubjektiviteti* njenih državljanov skozi faktični jezik, njena samoprodukcija pa se izpolnjuje skozi medsebojne kompleksne povezave njihovih mnogoterih proizvodnih odnosov, dejavnosti in produkcij, kar »dela« dinamični sistem. Od tega, ali je sistem države/nacije zgrajen, urejen in upravljan tako, da dosega neki zgodovinsko zahtevani *optimum moderne produktivnosti,* je odvisna njegova »uspešnost«, njegova moderna zgodovinska ustreznost oz. možnost in z njo razcvet ter blagostanje njenih državljanov v modernem pomenu teh besed. Nasprotno pa ga padanje pod tak optimum, oddaljevanje od zakona moderne produktivnosti, ki se kaže navadno kot regresija k sili in nasilju, pelje v stagnacijo in krizo, ki zahtevata spremembo v sistemu. Če do nje ne pride ali če

* Wirtschaft und Gesellschaft, paragraf 4.

ni ustrezna, drsi sistem v razpad, če pa tudi to ni mogoče, tudi v propad, ki pomeni bedo vseh državljanov, njihovo nesvobodo in lahko tudi izgubo politične eksistence naroda take propadle države/nacije. V tej svoji amorfni fazi država le še vegetira, v nji pa vlada surova, nasilna, primitivna sila; ostaja zaprta sama vase in sovražna do vsega (npr. Albanija). Iz nakazanih razlik se odločajo danes tudi meddržavni odnosi in suverenost držav na nov način, kar v tej skici puščam ob strani.

Moderno zgodovinsko bistvo demokracije in demokratične politike

Zakon produktivnosti je torej tudi *počelo* ali *princip* in bistveni smisel epohalno modernega bistva *demokracije*. Demokracija v tem smislu nikakor ni kakšno »neposredno vladanje ljudstva«, kakor to sugerira ta »ponarodela« starogrška besedna skovanka. Seveda tudi ni »posredno vladanje ljudstva«, če mislimo pri tem na »ljudske predstavnike« ali »zastopnike« ipd. Takšna navadna »pojmovanja« in iz njih izpeljane »prakse« imenujem *demokratizem* kot izraz populizma ali plebejstva. Nikakor namreč ni niti mogoče niti priporočljivo vsega mogočega, kar si v danem trenutku zaželijo ljudje, uveljaviti politično in to imenovati demokracija, kajti take želje so lahko tudi popolnoma destruktivne. Obenem pa se seveda postavlja vprašanje, po kateri nepoljubni *meri* naj se pri tem izbira in ravna demokratična politika. In prav to nepoljubno, epohalno zgodovinsko moderno mero daje zakon produktivnosti. Demokracija se v moderni dobi godi kot optimalno učinkovita ali produktivna politična tehnologija totalnega sistema nacije/države v svoji samo-produkciji. Pri taki demokraciji principialno ne gre za to, da bi »vladalo ljudstvo«, ampak za to, da bi se čim bolje in kolikor se le da neovirano skozi samoprizadevno podjetnost, lastno vednost, voljo in interes državljanov usklajeno odvijala vsepovsod in v vsem moderna produkcija sistemov – tudi kot politika – po svojem epohalno modernem zgodovinskem zakonu *produktivnosti*. Po tem zakonu od državljanov sprejeta in potrjena učinkovita demokratična politika producira upravna pravila za produkcijo (in to pomeni vse življenjske dejavnosti) vse države. Demokracija se je izkazala kot učinkovita (torej produktivna) po svoji *razviti politični tehnologiji usklajevanja in uravnovešanja napetega odnosa med javno izraženimi ali detektiranimi zahtevami državljanov in vlado ter njenimi zakonskimi ali upravno regulativnimi ukrepi v okviru ustavno fiksiranih določil in splošnih ciljev nacije/države*. Kot elementi take tehnologije so se doslej izkazali: politične stranke in parlament, ločenost zakonodajne, sodne in izvršilne oblasti, odprta javnost, svobodne in neposredne volitve ter ves sistem svoboščin, pravic in dolžnosti državljanov. Kot nobena tehnologija seveda tudi ta ni večna, ampak se dovršuje. Ves ta politični sistem demokracije ne nastaja in se ne spreminja poljubno, npr. po seštevku zgolj naključnih volj večine državljanov, ampak po epohalno zgodovinski meri ali zakonu produktivnosti, ki se, in če se, posreduje skozi voljo državljanov, ki pa je tudi sama že zmeraj posredovana. Tisto zares in temeljno vladajoče v zgodovini moderne dobe je produkcija s svojim zakonom produktivnosti, medtem ko »ljudstvo« ali »narod« »vlada« le iz poslušnosti temu zakonu – prav to je bistvo za učinkovito demokracijo. Ta »poslušnost« ni kaka vnanja prisila, ampak je lahko le v (samo-)zavedanju in znanju in torej kot posredovana zahteva ljudi samih. Na svoji najvišji kvalitativni stopnji se proizvodnja izkazuje v svoji informacijskokibernetični obliki ali načinu. Zato je tudi (post-)*moderna* demokracija kot produktivna *politična tehnologija* danes zavezana zahtevi prilagoditve ustroju informacijske kibernetike, iz katere je treba razumeti osnovni smisel vsega današnjega samoupravljanja. Pri tem ne mislim na primitivizem redukcije tega dogajanja na opremljanje državne uprave, birokratskih ustanov ipd. z računalniško opremo. Ampak demokracija je odprt prostor za neovirano ali celo pospeševano optimalno uveljavljanje produkcije po *njenem* zakonu, ki se *informacijsko upravlja*. Danes se je treba zavzemati za takšno demokracijo, torej iz zgodovinskega izvira njenega modernega bistva. Kajti po zakonu produktivnosti, ki je – v nasprotju s silo in nasiljem – zakon moči, je država lahko močna le z demokracijo v njenem nakazanem produktivnem smislu

Lahko je zdaj brez misli ugovarjati, češ da se ženem za »tehnokratsko« politično filozofijo, ki da je »seveda« nehumana in »kajpada« tudi nesocialistična in »navsezadnje« antidemokratska, saj »dela« ljudstvo le za »pritiklino« produkcije. Obenem pa seveda »vemo«, kako je »dandanes« s to produkcijo, saj nas »očitno« žene v svetovno katastrofo. Itd. S takimi ugovori ni kaj početi, dokler njihovi nosilci nočejo vzeti na znanje marsičesa, kar je že očitno. Tako npr., da se njihovi plebejskomoralistični »humanizmi«, »socializmi« in »demokratizmi«, če niso in kadar niso zgolj demagoške fraze, ampak se vzpostavijo tudi kot realni družbeni sistemi, izkazujejo kot zgodovinsko *reakcionarni*, kar *entropični:* državo in vse njene državljane spravljajoči v katastrofalno krizo in stagnacijo, katere učinki prizadevajo državljane – torej *ljudi!* – z vsakršno bedo in omejenostjo. S takimi ugovori ni kaj početi, dokler brez misli ločujejo produkcijo in tehnologijo od moderne *človeškosti* in potem govorijo o »tehnokraciji« kot kaki vnanji prisili nad človekom, ki jo po sociologističnem gledanju izvaja nekakšen »tehnobirokratski« sloj, ipd. Dokler ne uvidijo produkcije in produktivnosti v njeni usodni zgodovinsko človeški bistvenosti in človeka moderne kot bitje produkcije, ni kaj govoriti. Nemška klasična filozofija, Marx, Nietzsche: ta metafizika ni izmišljotina, ampak usodna pred-stavitev *tehnokrata* kot tipa zgodovinskega, modernega *bistva* človeka, če rečem v grobem in iz odgovorne pristojnosti. Če spričo tega danes ne padamo v zanos, če se danes spričo tega morda celo zgrozimo, še ne pomeni, da vsega tega ni ali da lahko to ignoriramo. Vendar gre danes, ko se nam zdi, da prehajamo v »postindustrijsko« dobo, za skokovit prehod v dovršeno in dokončno obliko ali način znanstvenotehnično obvladane produkcije, ki jo na VSEH področjih prevzema nase in dela za dovršeno *informacijska kibernetika*. Glede na ta prihajajoči dovršeni način produkcije pa se ves dosedanji moderni *industrializem* – s svojo družbeno organizacijo vred – prikazuje kot surova, primitivna, nasilna in roparsko izkoriščevalska nižja stopnja – torej relativno kot vladanje sile. Morda ne bi bilo slabo, če bi to spoznali današnji ekologi. Eno je očitno: država kot totalni identitetni dinamični sistem bo produktivna (torej uspešna!) toliko bolj, kolikor primerneje bistvu informacijskokibernetično obvladane (samo-)proizvodnje bo organizirana ali upravljana in kolikor bolj bo ta primernost izpeljana demokratično v smislu prej nakazanega modernega bistva demokracije, za katero se izobražujejo državljani. Ta demokracija bo samoupravljanje kot informacijska kibernetika. Pred to zahtevo so države danes, in glede na to zgodovinsko zahtevo moramo – med drugim – gledati tudi na možno ali nemožno prihodnost Jugoslavije kot države v hudi krizi kakor tudi na njeno dosedanjo zgodovino in današnje stanje. To je današnja – epohalna – filozofija države in politike; in zadeva te filozofije nikakor ni le kak predmet akademskega filozofskega intelektualizma, saj tu te filozofije ne poznajo.

Ker se vse prej nakazano godi posredovano skozi (samo-)zavedanje in samoodločanje in prakso naroda nacije/države, se ne odvija z brezpogojno nujnostjo kakega »prirodnega« procesa. Vedno se godi kot izbiranje različnih zasnovnih možnosti, projekcij, programov ali perspektiv prihodnosti. Takšno izbiro lahko, in praviloma jo tudi zmeraj, sodoločajo mnogoteri tradicijski in/ali anahronistični nacionalni in drugi miti in iluzije, kakršne so npr. »nacizem«, »socializem«, »komunizem«, »demokratizem«, »rekatolizacija vsega življenja« (tj. program nekdanjega katoliškega Leonovega gibanja), ipd. To pa lahko pelje nacionalne družbe/države v zablode, ki se zmeraj maščujejo s krizo sistema. Zablode so, ker so neposlušne zakonu epohe moderne zgodovine. Kriza pa zahteva spremembo, katere smer je »rešilna« le, če sledi temeljnemu zakonu epohe: produktivnosti kot zakonu moči, v nasprotju z vlado sile in njene prisile ter nasilja, po katerem morajo prej ali slej poseči poskusi realizacije prej omenjenih mitov in »odrešilnih« iluzij. To so regresije. Tukaj smo pri najpomembnejših elementih tiste filozofije politike/države, ki nam omogoča tudi razumevanje Jugoslavije kot države v krizi.

Nebistvenost tradicijskih vezi in romantičnega nacionalizma

Z vzpostavitvijo nacije/države, ki se zedini v epohalno zgodovinsko novi strukturi družbene vezi naroda, izgubijo vse tradicijske etnične vezi in načini bivanja svojo vlogo. To je silovita zadeva, ki pretrese in poruši vso dotedanjo tradicijsko predmoderno družbeno strukturo. Pri genezi nacije, torej v času nacionalnega gibanja naroda, so takšne reči – bodisi dejanske ali samo umišljene – sicer imele bolj ali manj pomembno *pomožno* vlogo kot olajševalni momenti novega zedinjenja. Takšne so npr. vezi sorodstva, krvi, bratstva, rodu, plemena, običajev, vere, stanu, zemlje, regionalne skupnosti, rase, ne nazadnje tudi vere v svoj veliki rod (Jugo-slovani, Slovani, Germani, Romani itd.). Toda z razmahom *modernizacije* novega nacionalno/državnega političnega sistema vezi, modernizacije, ki izpolnjuje zahteve moderne produktivnosti sistema, so vse tradicijske vezi in načini bivanja iz temelja pretreseni, se podirajo in postajajo zgolj še preostanek minulega sveta. Spreminjajo svoj prvotni smisel in se sploh izgubljajo ali pa dobivajo folklorni pomen, ki ga je mogoče vključiti v moderno turistično ponudbo.

Na drugi strani pa za moderno nacijo/državo tudi niso več odločilne tiste reči, ki so jih npr. kritiki nacionalizma že zdavnaj »razkrinkali« in »demistificirali« kot elemente nacionalistične romantike in mitologije. Imajo neko mobilizacijsko funkcijo pri genezi nacije/države, pozneje pa so bolj ali manj nevarna zanesenjaštva. Tu gre najprej za nacionalistično propagandno uporabo vseh tistih prej omenjenih tradicijskih vezi in načinov bivanja, ki so za to uporabni. Seveda je mogoče tudi sam jezik uporabiti na takšen način, čeprav ta neskončno presega takšno uporabo. Nacionalistična romantika propagandno povzdiguje takšne reči, kot so npr. »kultura« in njena »velika dela« s »svetovno pomembnimi nacionalnimi geniji«, dolga in slavna ali vsaj težka »Zgodovina« z velikimi dejanji, boji, junaštvom, trpljenjem za svojo »pravico«, »resnico«, »svobodo«, »demokracijo«, »narodno suverenost«, »subjektivnost« ipd. Dalje posebna »poklicanost« ali »izbranost« za kakšno posebno nalogo v Zgodovini, če drugega ne pa vsaj za »razvitje samosvoje nacionalne kulture kot obenem svetovno pomembne«(!), kot »prispevek v svetovno zakladnico kulture« (za lastno važnost!). Seveda tudi takšne reči, kot so »nacionalna čast« in »dostojanstvenost«, »brezpogojna zvestoba«, ksenofobija in nji bližnje sovraštvo do »tujega«, »domačijskost«, šovinizem, zatiranje manjšin ali drugače mislečih, agresivnost in podobne fašistoidnosti kot hrbtna stran nacionalizma. Sem sodijo tudi vsakršni stereotipi o »svojem« ali o »drugih« narodih. Predvsem pa pri nacionalizmu propagandno visoko kotirajo žrtve, »velike žrtve« na vseh straneh in na vse načine za »sveto stvar in blagor domovine«, ki jo je mogoče kombinirati še s »socializmom«, »pravo vero« in podobnimi nadomestki »Velikega smisla«, kar naj osmišlja in zavezuje na vekov veke in tako zagotavlja nesmrtnost.

Čeprav vsa ta navlaka za nacijo/državo ni bistveno nujna, ji le lahko služi kot iluzija domovinske ljubezni, brez katere najbrž ne bi bila mogla nastati in obstati. Kljub temu vsa ta pestra poveličevalna navlaka plebejskega zanesenjaštva »naroda« še nikakor ne »naredi« nacije/države, kakor – na nasprotni strani – tudi vsa ideologikritiška »demistifikacija« te navlake kot »fašistične« in »nacistične« in »anahronistične« ne odpravi moderne nacije/države.

Produktivnost – zakon nihilizma

Nakazani obris stališča za tematično obravnavo vprašanja o Jugoslaviji kot državi v krizi prinaša grobo skico filozofije politike in države kot totalnega dinamičnega sistema ali sistema *moči*. Tak sistem pripada moderni epohi zgodovine, v kateri je bit sama ničeva, ker je *moč bitnost* sistema ter se vse in vsako dejansko kaže in biva v znanosti le kot sistem. To je zgodovina naše moderne epohe. Zgodovina, v kateri je bit sama ničeva, je *nihilizem*. Zato je *produktivnost kot zakon moči zakon nihilizma* in se uveljavlja skozi izmaknjen *izziv*. Zato pa je tudi filozofija politike/države kot zgodovinsko pristojna lahko le nihilistična. Drugačna tudi ne more biti, če naj *iz-pove* to, kar JE modernost, in je tako »času primerna«. Toda ta iz-poved zdaj ni zanosna, ampak *zgrožena* zaradi nekega obrata epohe, ki še ne biva. Seveda tega nihilizma ni mogoče imeti za kaj moralno zavrženega, negativnega, slabega, npr. kot zgolj kak pojav »globalnega razkroja«. Nihilizem je usoda moderne zgodovine. In neposlušnost usodi, zablodelost proč od njenega ukaza ali celo vstaja proti usodi se, kakor so izpovedali svojo izkušnjo stari Grki na začetku Evrope, strahovito maščuje.

II. Jugoslavija – država v krizi

1. Predstavitev teme

Sedemdeset let po svojem nastanku je Jugoslavija *kot država* danes, kakor že ves čas svojega obstajanja, še vedno nekako negotova.V svoji današnji hudi krizi se nam celo spet zastavlja kot akutno vprašanje. Sporna se zdi sama *»ideja Jugoslavije«*, če uporabim izraz, ki ga je uredništvo časopisa *Theoria* v Beogadu uporabilo pri svoji spodbudi za premislek o nji. In ta spodbuda gotovo izhaja iz neke izkušnje spornosti ideje Jugoslavije.

Sporen je način nastanka Jugoslavije, saj njeni narodi različno gledamo nanj. Sporen je njen smisel, saj se nam ta kaže različno. Sporne so njene spreminjajoče se oblike in notranji ustroj, saj imamo njeni narodi o tem različne poglede. Sporna je njena prihodnost, saj so projekti njenih narodov o svojem bivanju v nji različni in celo nasprotujoči. Teh spornosti ne morejo zakriti ali jih spraviti s sveta do histerije prignano razglašanje in zahtevanje »bratstva i jedinstva«, ki da se je kovalo v skupnem osvobodilnem boju, niti ideološki projekti socialistične ali komunistične »enotnosti interesov delavskega razreda Jugoslavije« in iz te ideologije izhajajoče zgražanje nad »reakcionarnim postavljanjem nacionalnega pred in nad razredno«. Tudi ne jugoslovenarska državna ideologija demokratizma s postavko »nadnacionalne demokratičnosti svobodnega državljana«, ki zdaj nastopa tudi že s programom »jugoslovanske sinteze«. Omenjenih spornosti Jugoslavije kot države tudi niso mogle odpraviti nekdanje jugoslovanske »teorije« o »troimenskem enotnem narodu Jugoslovanov« ali o »plemenih enega samega naroda Jugoslovanov, zlivajočih se v enotno nacijo«. Te teorije nacionalnega jugoslovanstva so imele na začetku in predvsem za nastajajočo znotrajavstrijsko državo SHS še taktično-pragmatični značaj nasproti avstrijskemu cesarstvu in za pridobitev mednarodnega priznanja, pozneje pa so kot ne več taktične prešle v monarhistično unitaristično jugoslovansko nacionalno ideologijo in prakso. In vendar so bile in so vse takšne današnje in nekdanje »teorije« oz. ideologije poskusi utemeljitve in osmislitve jugoslovanske države. Še huje je in še globlje sega prej omenjena spornost, saj je v Jugoslaviji danes kakor že nekdaj sporna tudi sama njena spornost. Sporna je njena *kriza* in prav tako *izvor* in *bistvo* krize Jugoslavije kakor tudi način reševanja te krize, kajti tudi o teh rečeh imamo v Jugoslaviji različne poglede in so te razlike tudi nacionalno pogojene.

S spornostjo tu v prvi vrsti ne mislim na današnje ali nekdanje mednacionalne konflikte oz. prepire, ki polnijo ospredje medijsko obvladane javnosti v Jugoslaviji, niti ne zgolj na »partikularne« nacionalne zavesti. Zato teh spornosti tudi ne razumem kot primarno lastnih le različnim gledanjem, izjavam, političnim deklaracijam, programom itd. posameznikov, strank, forumov, političnih teles, »birokratskih« ali »oligarhijskih« centrov, mitingov, »dogodkov naroda« ipd. in le-tem služečega medijskega podžiganja in spopadanja. Spornost mi tudi ne pomeni tega, da »je vse narobe« in le naša ali naših prednikov zabloda. S spornostjo tu razumem v prvi vrsti neke lastnosti ali poteze ali »sestavine« sistema Jugoslavije same kot neke dane faktične državne tvorbe, ki jo poskušam gledati kot dinamični sistem s pripadajočo mu državo kot pravno-oblastnim »podsistemom«. Trdim

namreč, da smisla in »ideje« neke države ni mogoče primerno obravnavati, če je ne gledamo kot celosten, totalni dinamični sistem, ki mu pripada politični ali pravni red (država v ožjem, abstrahiranem smislu). Filozofsko stališče za to obravnavo sem skiciral v posebnem prispevku »Osnutek moderne filozofije politike«.

2. Unitarna kraljevina

Pojmovanje Jugoslavije kot države v krizi ni mogoče brez pogleda na njeno dejansko zgodovino. Seveda tak pogled ni zgolj historičen, ampak ga v vsem usmerja naša tema in načelno stališče pristopa, ki sem ga orisal v omenjeni filozofiji politike/države. Jugoslavija kot država traja 70 let in ima v tem času dve zelo različni državni obliki. Od leta 1918 do zloma v vojni 1941 je unitarna kraljevina. Od leta 1943 do danes, tj. ob koncu 80. let, je federativna republika. Zdi se mi nesporna ugotovitev, da je bila kot unitarna kraljevina od začetka pa do zloma 1941 v stalni krizi. Toda tudi kot federativno republiko jo že ves čas po vojni pretresajo različne krize in v 80. letih je spet v hudi dvojni krizi, ki ogroža ne le njeno sedanjo obliko, temveč morda tudi njen nadaljnji obstoj. Ta njena stalna kriza je simptom nekih globljih neskladnosti v nji, ki ji onemogočajo, da bi se vzpostavila kot primerno produktiven sistem.

Oglejmo si zdaj najprej zgodovino nastanka in trajanja Jugoslavije kot unitarne kraljevine do njenega zloma. Prvi in usodni dogodek Jugoslavije je v mnogih ozirih ponesrečeno državotvorno dejanje *zedinjenja* Srbov, Hrvatov in Slovencev (seveda tudi Makedoncev in drugih, ki so takrat ostali sploh nevidni) v Kraljevino SHS pod srbskim vladarjem Aleksandrom Karadjordjevićem – Zediniteljem. Vemo, da je prav *zedinjenje* ljudstva v moderno nacijo/državo že državotvorno dejanje. Če se ne posreči ali če zaradi česar koli že takšno zedinjenje ni možno, pusti v državi tiste razpoke, zaradi katerih se ne more vzpostaviti kot produktiven sistem. To velja za Jugoslavijo v vsej njeni dosedanji zgodovini. Kako se je to dogajalo?

Čeprav so prvaki južnoslovanskih narodov znotraj avstroogrske monarhije precej razmišljali o »jugoslovanstvu«, o »jugoslovanski ideji« in »jugoslovanskem gibanju«, jih je prva svetovna vojna zalotila docela politično-programsko nepripravljene. Niso imeli niti jasnih pogledov, kaj šele nacionalno-političnega zavezujočega programa. Na drugi strani pa tudi Srbija na začetku vojne ni imela jasne predstave o načinu rešitve celotnega nacionalno-političnega vprašanja vseh južno slovanskih narodov, niti ni imela programa o svojem mestu v tem prostoru. Res je sicer, da je srbska Pašićeva vlada v svoji Niški deklaraciji 7. decembra 1914 razglasila za svoj vojni cilj osvoboditev vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev izpod avstroogrske oblasti ter njihovo zedinjenje s Srbijo. Vendar je to osvoboditev in zedinjenje razumela le kot *priključitev* znotrajavstrijskih Srbov, Hrvatov in Slovencev kot svojih »bratov« k Srbiji in s tem kot razširitev Srbije, razširitev svoje državne uprave itd. tudi na ozemlje bratskih Hrvatov in Slovencev. Zaradi takega svojega stališča tudi ni bila naklonjena Trumbićevemu *Jugoslovanskemu odboru*, ki je bil ustanovljen 1. maja 1915 v Londonu in ki naj bi znotrajavstrijske južne Slovane predstavljal pred mednarodno javnostjo. Vprašanje kake narodno-politične samostojnosti Hrvatov in Slovencev za srbsko Pašićevo vlado ni obstajalo, kakor tudi zanjo ni obstajal makedonski narod. To pomeni, da srbska vlada takrat ni jemala znotrajavstrijskih južno slovanskih narodov kot možnih samosvojih zgodovinskih narodno-političnih entitet, ki jim morda ne bo do tega, da bi bili zgolj »osvobojeni« in izpod ene dinastije priključeni pod drugo, kjer prav tako ne bi imeli lastne politične eksistence. Res pa je tudi, da je srbski socialdemokrat Svetozar Marković že prej opozarjal na to, da sta srbska in črnogorska dinastija ovira za nacionalno osvoboditev južno slovanskih narodov. Vendar je ostal njegov glas popolnoma brez vpliva, razen tega pa dinastija zgolj kot taka ni nujno ovira za osvoboditev narodov.

Znotrajavstrijski Slovenci, Hrvati in Srbi so se začeli živahneje »jugoslovansko« politično gibati šele, ko je v letu 1917 postalo jasno, da se izid vojne nagiba v neizogiben poraz centralnih sil. Čeprav so se, kot rečeno, »teoretično jugoslovansko« gibali že prej, se dolgo niso znebili misli o habsburški monarhiji kot okviru svojega državnega zedinjenja in osvoboditve. Izraz te, do pogojnega refleksa vtisnjene jim, »avstrijske« misli je znamenita *majska deklaracija 1917*, ki so jo sestavili in podpisali poslanci Jugoslovanskega kluba na Dunaju (njegov načelnik je bil A. Korošec) in ki razglasi zahtevo, da se »... vsa ozemlja monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, zedinijo pod žezlom habsburške-lotarinške dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospodstva tujcev in zgrajeno na demokratičnem temelju«. Nekateri interpreti sicer danes ocenjujejo, da je »habsburški okvir« majske deklaracije bil zgolj taktika (npr. Pleterski), drugi menijo, da je bil mišljen iskreno; tretji, da sploh ni tako pomemben, saj je bistveni smisel majske deklaracije sprožene širokega deklaracijskega gibanja (npr. Janko Prunk v »Slov. narodni programi«, str. 35). Kaj je kaka taka zadeva, zavisi zmeraj od tega, kako gledamo. Fr. Rozman npr. trdi,* da je od zelo številnih slovenskih izjav o majniški deklaraciji več kot 90 % takšnih, ki se zavzemajo za ohranitev okvira habsburške monarhije. Navaja kot primer značilno skupinsko izjavo: »... mi nočemo priti pod srbskega kralja ali pod italijanskega, ne pod Nemčijo in ne pod Ogrsko. Mi smo bili, smo in ostanemo avstrijski Jugoslovani in pod avstrijskim vladarjem hočemo ostati.« Ne glede na to namreč, kako so *sestavljalci* majske deklaracije mislili »habsburški okvir«, je pri tem res, da je večina ljudstva ta okvir sprejemala zares. Opozoriti na takšno razpoloženje ljudstva pa se mi zdi potrebno zato, da razločimo takratne temeljito različne predstave o jugoslovanstvu na prostoru, ki ga obmejujejo meje današnje Jugoslavije. Mogoče je reči, da ogromna večina slovenskega in hrvaškega ljudstva, kljub drugačnim pogledom nekaterih svojih političnih prvakov, ni želela priti pod oblast Srbije in srbske dinastije. To se delno ujema tudi z že prej omenjenim opažanjem srbskega socialdemokrata Svetozarja Markovića.

Seveda je navdušenje »jugoslovanskega gibanja« prvakov znotrajavstrijskih Slovencev, Hrvatov in Srbov dvigalo visoke valove tja do zanesenjaških »teorij« o SHS kot le treh plemenih enega naroda; »teorij«, da se bodo zlili v en sam narod z enotnim jezikom, pisavo, kulturo itd. v skupni državi. Vse to zanesenjaštvo je seveda bilo daleč od zgodovinsko realnih in politično relevantnih razlik teh narodov. Prav tako pa so seveda tudi z »jugoslovanstvom« mislili Slovenci in Hrvati nekaj povsem drugega kot Srbi v Srbiji, ne da bi se teh razlik polno ovedeli in jih spoznali v njihovi politični razsežnosti.

Od majske jugoslovanske deklaracije naprej (1917) so si odločilni dogodki jugoslovanskega gibanja sledili z vse večjo naglico in zato tudi vse bolj brezglavo. Julija 1917 je prišlo do *krfske deklaracije*, ki sta jo sestavila Jugoslovanski odbor pod Trumbićem in srbska Pašićeva vlada. Zaradi avtonomne politične organizacije znotrajavstrijskih SHS je moral sedaj Pašić sicer Jugoslovanskemu odboru v tujini priznati enakopraven položaj s srbsko vlado. Vendar pa je v velikem nasprotju s takrat še »avtonomistično« narodno politiko avstrijskih SHS krfska deklaracija razglasila načrt nacionalno in teritorialno enotne države *vseh* Srbov, Hrvatov in Slovencev kot »ustavne, demokratične in parlamentarne monarhije na čelu z dinastijo Karadjordjevićev, ki da se bo imenovala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev«. Tu se že določno uveljavi srbski program o bodoči skupni državi. O kaki avtonomiji narodov v novi državi ali celo o federativnosti tu ni sledu. Edino kompromisno točko, ki jo je Pašić tu taktično še pustil odprto, je bilo vprašanje državne ustave, ki naj bi jo sestavili po sklenjenem miru (kako je to razumel, je pokazala pozneje Vidovdanska ustava!). Uvod h krfski deklaraciji pa povzema že vso tisto noro jugoslovansko unitaristično nacionalistično fantazmagorijo, na kateri naj bi bila utemeljena(!) in osmišljena nova država, Kraljevina SHS. Tako npr. da so Srbi, Hrvatje in Slovenci en narod po krvi, po govornem in pisnem jeziku, po čustvih o enotnosti, po ozemlju, po skupnih interesih itd. Obenem pa so se sklicevali na mednarodno priznano pravico do samoodločbe *takega* »jedinstvenog naroda« za skupno nacionalno državo. Vse nebeško

* Glasnik Slovenske matice 1989, št. 1, str. 45. Kjer ni posebej navedeno, je vir navedb in podatkov Enciklopedija Jugoslavije, Leksikografskega zavoda FNRJ v Zagrebu 1955–1971.

daleč od zemeljske realnosti!

Na drugi strani so se v Zagrebu sestali 3. marca 1918 predstavniki različnih strank in politični prvaki znotrajavstrijskih SHS in se dogovorili za idejo neodvisne demokratične države SHS. Na podlagi tega sestanka in dogovora so 6. oktobra 1918 ustanovili *Narodno vijeće* kot predstavnika vseh SHS zunaj Srbije in Črne gore. To je bil izredno pomemben politični dogodek, saj se z njim dejansko vzpostavlja neodvisna Država SHS. Narodno vijeće je 8. oktobra sprejelo pravilnik o svoji organizaciji in svoj program: zedinjenje vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v neodvisno narodno, demokratično urejeno državo na podlagi samoodločbe narodov; obenem se je oklicalo za vlado Države SHS. Za predsednika Narodnega vijeća je bil izbran Slovenec Anton Korošec. Pomembno za našo temo je pri tem dogodku tole: ni govora o kaki priključitvi h Kraljevini Srbiji in podreditvi dinastiji Karadjordjevićev. Prav tako pa moram posebej opozoriti na to, da ostaja tudi pri tem programu oblika ali ustroj nove države znotrajavstrijskih SHS nedoločna in meglena ravno glede bistvenega vprašanja: političnega položaja narodov, ki so v nji združeni. Ni govora o federaciji, ampak vsi pojejo le meglene pesmice o »jedinstvu«. Prav neverjetno se nam danes zdi, da so ostala npr. tako fundamentalna vprašanja o obstoju ali neobstoju posebnih narodnih političnih vodstev in teles pri Slovencih in Hrvatih v novi skupni državi, o njihovem medsebojnem odnosu do skupne državne vlade in njenih ustanov, dalje vprašanje lastne oborožene sile in njene uporabe, vprašanje mednarodnih odnosov ipd. programsko kratko malo nedotaknjena. Tako neresno deluje vse to, kakor da se zgolj igrajo državo. Se ne izkazuje v vsem tem *nepripravljenost* za primeren politični odgovor na zahteve kritičnega zgodovinskega trenutka teh narodov?

Vendar sta se Narodno vijeće in Trumbićev Jugoslovanski odbor kljub vsemu omahovanju nekaj časa uspešno upirala zahtevam Srbije in Pašićeve srbske vlade po unitaristični, centralistični in monarhistični obliki države. Izraz teh prizadevanj je tako imenovana ženevska deklaracija 9. novembra 1918, za katero so se sporazumeli Trumbić kot predsednik Jugoslovanskega odbora, A. Korošec kot predsednik Narodnega vijeća in Pašić kot predsednik vlade Srbije. Deklaracija prinaša sporazum o načinu zedinjenja jugoslovanskih narodov in predvideva nekakšno začasno konfederacijo med Srbijo in Državo SHS. Govori celo o tem, naj bi se ministri iz Kraljevine Srbije – šest po številu – zakleli pred srbskim kraljem, ministri Narodnega vijeća – tudi šest po številu – pa pred njegovim predsednikom. O tem, da bi srbski kralj kraljeval čez vso državo, ni bilo govora. Seveda so ostale bistvene reči tudi pri tej ženevski deklaraciji docela v megli, čeprav sta Jugoslovanski odbor in Narodno vijeće tu dosegla največje odstopanje Pašića od srbskih ciljev. Vendar je bilo to za dvor in srbsko vlado že mnogo preveč. Kajti že naslednji dan so Pašića v Beogradu zamenjali in razveljavili sporazum, češ da izraža nezaupanje nasproti Srbiji.

V tem zgodovinskem trenutku prehitevajočih dogodkov je odigral v »jugoslovanskem gibanju« svojo pomembno, čeprav tudi zelo dvomljivo vlogo *Svetozar Pribićević*, prečanski Srb in vodja Hrvatsko–srbske koalicije, vnet borec za zedinjenje vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev v nacionalno unitarno monarhistično državo pod srbsko dinastijo. Brez njega dinastična in Pašićeva Srbija nikakor ne bi bila mogla tako zlahka dobiti podse nove države znotrajavstrijskih SHS. Postal je tudi zelo neskrupolozen policijski minister v prvi vladi nove Kraljevine. Pozneje je spoznal svojo usodno zmoto in iluzijo ter postal nepopustljiv borec za narodno suverenost jugoslovanskih narodov. Njegova Hrvatsko–srbska koalicija je 8. oktobra pristopila k Narodnemu vijeću v Zagrebu in Pribičević je takoj postal njen podpredsednik (drugi podpredsednik je bil Ante Pavelić). S svojim silovitim in premišljeno usmerjenim nastopom v Narodnem vijeću je ob odsotnosti predsednika Korošca dosegel bistven preobrat politike Vijeća, oz. ga je vsaj pretental. Kar na svojo roko je 24. novembra sporočil Pašiću v Pariz, da Korošec ni bil opolnomočen od Narodnega viječa za tisti ženevski dogovor o modalitetah zedinjenja in da tega dogovora Narodno vijeće nima za obveznega. Tako je bila ženevska deklaracija anulirana tudi s strani Narodnega vijeća, ne le s strani Srbije. Obenem je

Pribićevič *isti dan*, tj. 24. novembra, dosegel v osrednjem odboru Narodnega vijeća sprejetje usodnega sklepa: »Narodno vijeće SHS v skladu s svojimi dosedanjimi sklepi (kar sploh ni bilo res! – op. I. U.) in z izjavo vlade Kraljevine Srbije, proglaša zedinjenje Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, ustanovljene na celotnem neprekinjenem jugoslovanskem področju bivše Avstroogrske monarhije, s kraljevino Srbijo in Črno goro v enotno državo Srbov, Hrvatov in Slovencev ter izbira odbor 28 oseb s polnim opolnomočenjem, da v sporazumu z vlado kraljevine Srbije... brez odlaganja izpelje organizacijo enotne države po priloženih navodilih...«

Ta sklep ali izjava je usodnega pomena, saj pomeni začetek konca »neodvisne« Države SHS in njenega Narodnega vijeća. Pomenljiv je že obrat vrstnega reda imenovanih narodov, ki je ostal potem stalen: najprej se govori o državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, v zvezi z novo državo pa sc Srbi na prvem mestu. Še bolj pomenljiva je ta izjava po svoji dvoumnosti o *načinu* »organizacije enotne države« in po nedoločnosti o »usodi« Kraljevine Srbije v nji. Posebno politično težo ima navidez čisto stilistična podrobnost, da gre namreč za proglasitev zedinjenja Države SHS s kraljevino Srbijo; ta tu stoji kot gora, h kateri gre Mohamed, kakor gredo tudi odposlanci Vijeća h kralju. Iz takih »fines« se vidi, s kakšno diplomatsko sposobnostjo je Pribičević pretental druge člane Narodnega vijeća. Pa tudi časa jim ni pustil, da bi morda pomislili na to, kaj bo z njimi in njihovo »neodvisno« Državo SHS ter njenimi narodnimi deželami po zedinjenju, saj jih je že brž naslednji dan, 25. novembra, poslal na pot v Beograd, kamor so odšli kar brez slovenskih predstavnikov. Bistven Pribičevićev dosežek je bil, da so skoraj vsi prisotni člani Vijeća sprejeli zedinjenje svoje Države SHS s kraljevino Srbijo v enotno centralistično državo. Ta mešetarski posel pa je bil dejansko proti razpoloženju ogromne večine (tja do 90 %) slovenskega in hrvaškega ljudstva. Le *Stjepan Radić*, vodja najmočnejše Hrvatske radikalne seljačke stranke, je jasno razumel bistvo tega sklepa, zato je bil odločno proti takemu sklepu. Zahteval je, naj bo nova država skupna zvezna država na podlagi enakopravnosti vseh narodov. Vendar ga v splošni evforiji povojne »zmage«, »bratskega zedinjevanja«, iluzij »zlivanja plemen« v eno nacijo, »ustvarjanja nove države«, vseh mogočih strahov ipd. nihče ni poslušal.

Kako je prišlo do tega, da so odposlanci Narodnega viječa odpotovali v Beograd brez slovenskih predstavnikov? Predsednik Korošec je bil odsoten, saj je imel očitno »važnejše posle« po Evropi, Slovenske predstavnike pa so od prihoda Pribičevića in njegove Hrvatsko-Srbske koalicije v Narodno vijeće tu odrivali in izigravali. To je spadalo že v preobrat politike, ki ga je v Viječu dosegel Pribičević. Prej so imeli Slovenci v Viječu pomemben vpliv. V Ljubljani so že pred zagrebškim Narodnim vijećem, 16. avgusta, slovenske politične stranke ustanovile *Narodni svet* s Koroščem kot predsednikom. Narodni svet je prevzel funkcijo slovenske narodne vlade in je bil tudi glavni pubudnik ideje zedinjenja znotrajavstrijskih SHS v skupno državo in tudi pobudnik ustanovitve zagrebškega Narodnega vijeća. To je bil za slovenski narod zelo pomemben dogodek. 29. oktobra 1918 je Narodno vijeće sprejelo sklep, da se znotrajavstrijski SHS na podlagi narodne samoodločbe zedinjujejo v skupno suvereno državo. Ta datum ima Pleterski zato precej upravičeno za mejnik v slovenski zgodovini, saj da se slovenski narod z dejanjem tega dne na podlagi samoodločbe postavlja v nov zgodovinski položaj in da so Slovenci od tega dne dalje političen narod. Čeravno je dosežek tega akta, namreč »suverena« Država SHS trajala samo mesec dni, ima ta akt še danes svojo politično težo.

Kljub svoji naznačeni pomembnosti pa kaže »politični« program slovenskega Narodnega sveta še vso nepripravljenost slovenskega vodstva na dejansko samostojno politično eksistenco slovenskega naroda. Znamenja te nepripravljenosti so: zanesenjaška zagnanost v »zedinjevanje« SHS ob hkratni neizdelanosti političnega statusa slovenskega naroda *kot naroda* v novi državi; pretirano taktiziranje na vse strani, strah pred tveganjem dejanske samostojnosti, čakanje, nesposobnost primerne uporabe takrat precej številne samoorganizirane slovenske vojske (npr. na severni in zahodni meji ter še kje; simptomatično je, da se védenje o tej slovenski vojski še danes

potiska ob stran) ipd. Popolnoma isto politično nezadostnost in nepripravljenost kaže seveda tudi obnašanje Narodnega vijeća v Zagrebu. Zato je tudi lahko prišlo do tega, da so slovenske predstavnike v Narodnem vijeću odrivali in izigravali ter da je Pribičević lahko zaobrnil njegovo politiko nezadržno v korist Srbije in v pogubo samostojne Države SHS. Tako se je zgodilo, da so slovenski predstavniki z dvodnevno zamudo kot pozabljene ovce stekli za glavno čredo odposlancev v Beograd, ki je nesla s seboj listino s tisto usodno izjavo Narodnega vijeća.

Istočasno s sklepom Narodnega vijeća v Zagrebu, tj. 24. novembra, je tudi Narodna skupština v Novem Sadu proglasila zedinjenje Vojvodine s Srbijo in preko nje z vsemi drugimi južnoslovanskimi narodi. Dva dni pozneje, tj. 26. novembra, je tudi črnogorska Velika narodna skupština v Podgorici vrgla s prestola črnogorsko dinastijo Petrovićev in razglasila zedinjenje Črne gore s Srbijo, preko nje pa tudi z drugimi južnoslovanskimi narodi v skupno državo. Ali se je oboje zgodilo na pritisk Srbije in kako, ostaja zanimivo zgodovinopisno vprašanje. Nekateri črnogorski viri govorijo o precejšnjem srbskem nasilju v Črni gori v času pred omenjeno podgoričko Veliko skupštino in njenim dejanjem. Prav tako zbuja pozornost čudna okoliščina, da je v izjavi Narodnega vijeća že dva dni prej zapisano, da se Država SHS zedinjuje s Kraljevino Srbijo *in Črno goro*. Kako je mogel Pribičević vedeti, da se Črnogorci zedinjujejo s Srbijo?

In kaj se je zgodilo v Beogradu, ki so mu tako z vseh strani deževala v naročje zlata jajca? Omenil sem že, da je izjava Narodnega vijeća, ki so jo njegovi odposlanci nesli v Beograd, imela prilogo posebnih »navodil«, v katerih je bilo na prvem mestu navodilo, da se bo končno vprašanje državne oblike – monarhija ali republika – odločilo pozneje z Ustavo, ki naj bi jo dala Konstituanta. Vendar je srbski vladar Aleksander Karadjordjević to zadevo neskrupolozno in brezobzirno obrnil po svoje. Sprejel je po svoje razumljeno osnovno sporočilo izjave, razglasil združenje Srbije z državo SHS v *enotno kraljestvo* vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev, priložena »navodila« pa so vsi prisotni preprosto ignorirali in zamolčali – očitno fascinirani od kraljevskega visočanstva, veličastnega dogodka in svoje udeleženosti v njem. Kdo bi spričo tega še sitnaril s prekletimi »podrobnostmi«! In tistih 28 odposlancev Narodnega viječa »neodvisne Države SHS« je to dejanje – komaj verjetno – pokorno in brez ugovora sprejelo – kot 28 lolekov. Kralj Aleksander in vlada Srbije sta imela v rokah vse adute in 1. decembra 1918 se je zares »brez oklevanja!« »zgodila« Kraljevina SHS – sedaj v popolnoma novem smislu tega »SHS«: že kot začetek Kraljevine Jugoslavije. S tem državotvornim dejanjem pa je bilo konec tudi neodvisne Države SHS in prav kmalu njenega Narodnega vijeća, kakor tudi slovenskega Narodnega sveta in sploh kakršnih koli drugih avtonomnih narodnih vlad na tleh celotne nove države. Že 7. januarja 1919 je z ukazom vladarja in na predlog notranjega ministra Pribičevića kraljevska vlada ukinila vse avtonomne vlade na celotnem ozemlju Kraljevine, prav nič pa se ni zmenila za njihova mnenja ob tem. Slovenske in hrvaške državnosti je bilo konec, prav tako pa seveda tudi črnogorske in vojvodinske. Makedoncev seveda niso omenili.

Že naznačeni potek zedinjenja vseh SHS in drugih, takrat v nevidnost potisnjenih narodov, kaže sam po sebi, da ni mogoče govoriti o nikakršni »zgodovinski nujnosti« nastanka Jugoslavije. Nasprotno, nastala je kot zgodovinsko naključje, kot pač neki slučaj iz neznanske množice kar nepreglednih vrenj, nasprotujočih si hotenj in predvsem hude zmede. Zdaj je tu, in če svoje nujnosti nima ali ne najde sama v sebi, ni zanjo nobene druge.

Nova kraljevska vlada Kraljevine SHS je brez odlašanja začela proces tudi ustavne potrditve centralistično unitaristične in monarhistične ureditve države. Po ukazu vladarja si je vlada izbrala 1. marca 1919 »Privremeno narodno predstavništvo Kraljestva«, ki naj bi izbralo, sklicalo in pripravilo delo Konstituante. Seznam »narodnih poslancev« za to telo je sestavil – kdo drugi, če ne slovenski liberalec in torej oportuni centralist v vladi – minister Kramer. Več protestov proti takemu nedemokratičnemu in antiparlamentarnemu postopku ni doseglo ničesar. Minister Kramer je svoje »delo« branil z lažmi in večina »izbranih« predstavnikov je zadevo sprejela. V tem slogu se je naprej odvijala »nova politika«. Sprejeli so npr. sklep, da noben poslanec ne more opravljati svojih dolžnosti, dokler se ne zakolne kralju. Hiteli so. Ministrski predsednik Pašić je že 25. januarja 1919 predlagal *vladni načrt ustave*, po katerem naj bi bila država urejena centralistično, monarhistično, z omejenim parlamentarizmom in velikimi kompetencami vladarja. Kljub mnogim sporom, ugovorom, protestom (Radićeva stranka je protestno zapustila sodelovanje pri formiranju ustave, kar so pozneje storile še mnoge druge), prepirom, različnim predlogom itd. je bil nazadnje na koruptiven način (Pašić je preprosto kupil glasove muslimanskih begov) in v protestni odsotnosti predstavnikov številnih in močnih strank iz Hrvaške in Slovenije uveljavljen nespremenjen vladni načrt ustave, ki so jo »sprejeli« 28. junija 1921 – na Vidov dan.

Realno gledano je do te ustave prišlo ob izključenosti vsake resnične volje nesrbskih narodov in s takšnimi manipulacijami ter perfidnimi političnimi spletkami, da jo, ne oziraje se na inscenirano »demokratično« proceduro sprejemanja, moramo imeti za oktroirano. Srbi so bili po večini razpoloženi za centralistično nacionalno unitarno monarhijo; in Srbija je le na tej podlagi in ob podpori svoje zmagovite vojske lahko dosegla in pozneje s pomočjo policije ohranjala hegemonijo nad vsemi drugimi narodi v državi. Za srbski občutek je bila nova država raširjena Srbija in v nji so se Srbi vsepovsod čutili gospodarje na svojem. Drugi narodi pa so se v nji spet počutili kot v tuji državi, tj. brez lastne politične eksistence.

S sprejetjem Vidovdanske ustave se začenja čas hudih političnih spopadov, nestabilnosti države, kritičnih zaostritev in silovitosti, s policijskim nasiljem itd. vse do zloma 1941. Vmes je kot najhujša zaostritev krize uboj obeh Radićev v skupščini 20. junija 1928, uvedba odprte kraljeve diktature 6. januarja 1929, imenovanje države »Kraljevina Jugoslavija« in nova upravno-birokratska razdelitev države na devet banovin (kot nov udarec po narodih), prepoved političnih organizacij oz. strank na »plemenski osnovi« itd. – ter nova oktroirana ustanova Kraljevine Jugoslavije 3. septembra 1931, ki seveda ni rešila bistvenega problema države. Vsa ta posiljevanja niso naredila jugoslovanske državne nacije, niso delovala zedinjujoče, ampak so pod površino delovala ravno nasprotno, razkrojevalno in so neogibno generirala v državi vse hujši nacionalistični šovinizem, razklanost in nestabilnost. Strahoten krvavi obračun med drugo svetovno vojno, katerega korenina leži že v samem začetku – zedinjenju – države, je bil le zadnje dejanje te zgodbe.

Že takoj po ustanovitvi nove države, Kraljevine SHS, so bili vsi nesrbski narodi v nji trpko razočarani; in vsa realna politika v državi se je odvijala tako, da se je njihovo razočaranje le še stopnjevalo do grenkega ogorčenja. Začetno zanesenjaško in površno razpoloženje bratstva in zlivanja se je brž sprevrglo v moreče razpoloženje zatrtosti in odbojnosti, ki so se mu mahoma prikazali nepremostljivi prepadi dotlej neslutenih razločkov in različnosti tako »zedinjenih« južnoslovanskih narodov. Toda razočarani so bili nad svojimi »brati«, nad njihovo trmo in nehvaležnostjo, rovarjenjem in »separatizmom« tudi Srbi, ne da bi mogli ali hoteli razumeti, od kod in zakaj pravzaprav »vse to«. Krivili in obsojali so druge.

Zedinjenje je bilo dejansko le razširitev srbske državne ureditve čez vse ozemlje nove države in čez vse njene narode, ki jim ni bil priznan status političnih entitet. Uveljavili so se prej ali slej vsepovsod srbski zakoni. Srbska vojska se je razširila čez vso državo. Po vsej državi je bilo mnogo policijskega nasilja, aretacij, šikaniranja in direktnega zatiranja vsakega narodno-avtonomnega političnega giba. Na Nesrbe so gledali kot na nezanesljive elemente v državi, kar se je uveljavljalo tudi pri nastavljanju državne birokracije, vojaškega kadra ipd. Srbijanci so celo prečanske Srbe začeli imeti za ne povsem zanesljiv element v državi. Pribičević kot notranji minister je dosledno in s policijskim nasiljem uveljavljal svoje in sploh srbsko pojmovanje, po katerem so južni Slovani en narod, imajo enake potrebe, enako misel, isti ideal itd. Zato med njimi ne more biti sloge ali sporazuma, ampak edinole »jedinstvo«. Skratka: slep za realnost različnih jugoslovanskih narodov je ravnal tako, kakor da ima

pred seboj dejansko enotno jugoslovansko nacijo. Kdor misli drugače, ta pač rovari proti državi in mora biti kaznovan.

Zanimivo za naš čas je, da so se že leta 1919 Pribičevićeva Hrvatsko-srbska koalicija, slovenska Napredna stranka (liberalci), srbske Samostalno-radikalna stranka (Davidović), Narodna stranka in Napredna stranka združile v enotno *Jugoslovansko demokratsko stranko*. Njen »napredni« program je bil državni centralistični hegemonizem: ena suverenost, ena vlada, en parlament, obramba jugoslovanske enotnosti in spodbijanje vsake »plemenske vladavine«. V Jugoslaviji vse do danes velja, da si toliko naprednejši, kolikor bolj ignoriraš ali zavračaš narode. Po prepovedi političnih organizacij »na plemenski osnovi« leta 1929 (danes se, še predno so se zares pojavile, že rohni proti strankam in združevanju na »jednonacionalnoj osnovi«!) se je ustanovilo še nekaj takih »jugoslovanskih strank« z zelo sorodnimi programi in na podlagi lažnega jugoslovanstva. Taki sta bili npr. Jugoslovanska nacionalna stranka (JNZ) in Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ). Vse so protinarodne in narejene zato, da legitimirajo unitarno centralistično hegemonijo nad narodi kot »demokracijo«.

Brez dvoma je na nivoju podane historične fenomenologije točno, če rečemo, da je bilo jedro in izvir vsega spopada, političnega nasilja in krize države srbsko vsiljevanje unitarističnega centralizma in hegemonizma nad drugimi narodi v Jugoslaviji in pod firmo nacionalnega jugoslovanstva, kar je izzivalo pri vseh teh odpor in zahtevo po takšni državni ureditvi, v kateri bi bili vsi narodi enakopravni in bi bili tako priznani kot samosvoje politične entitete ter ne bi mogli biti preglasovani *kot narodi*. Spopad, ki je generiral krizo, se je sukal okrog dveh principov: unitarno centralističnega in federalističnega. Vprašanje monarhije ali republike ni tako bistveno, kajti tudi republika je lahko unitarno centralistična, kakor so možne tudi moderne demokratične in sestavljene monarhije, oz. vsaj imajo kralja, ki pa ni absolutni vladar. Ker notranjih neskladnosti in lomov ni bilo mogoče odpraviti, je država lahko trajala naprej le še s posiljevanjem.

Skratka: spornost Jugoslavije kot države se poraja iz dejstva, da se nikakor ni mogla rešiti svojih notranjih razpok na razlikah narodov, ko je hotela biti unitarna, centralna, jugoslovansko nacionalna država. Ni mogla, ker se ti narodi kratko in malo niso zlili v enotno nacijo kot zgolj različna plemena in se torej *takšno zedinjenje* ni posrečilo, kljub vsemu začetnemu zanesenjaštvu, ki je to obljubljalo in pričakovalo in nato tudi z vsemi sredstvi sililo v to. Na drugi strani pa tudi ni mogla realizirati ali pa morda tudi ni bila pripravljena primerno realizirati političnih zahtev svojih narodov po lastni politični eksistenci in tako doseči po tipu bistveno drugačno in modernim zahtevam ustrezno *zedinjenje* južnoslovanskih *narodov kot narodov*. Torej se ni mogla vzpostaviti kot moderen, tj. produktiven sistem.

Zakaj je bilo tako? Odklanjam tiste navadne in povsod razširjene razlage, ki ločujejo pošteno srbsko ljudstvo od njihove pokvarjene, pohlepne, zatiralske, izkoriščevalske, koristolovske in »čaršijske« monarhistične plemenske aristokracije, skorojeviške buržoazije in državne birokracije, ko vse zlo države zvajajo nanjo. Takšne kar se da cenene moralistične plebejske »presoje« se zmeraj z nadihom nekakšne posebne lucidne analitične pronicljivosti in naprednosti ali »revulucionarnosti« imajo za socializmu, komunizmu ali demokratičnosti lastna vrednotenja. Najbolj so jih razširili in zaostrili komunisti, ko so iz svojih revolucionarnih namenov tako »aplicirali« boljševistično ideologijo o »razrednem boju« na »analizo« in »razlago« konkretnih zgodovinskih razmer v Jugoslaviji za doseganje svojih propagandnih učinkov med plebsom. Toda mimo te taktike se uveljavlja pri tem zgolj resentiment plebejskega moralizma v sprejemanju takih vrednotenj in »razlag«, ki so ujete v pojavno neposrednost in prilepljene na površino političnega dogajanja. Takšna »razredna« vrednotenja občutim kot hudo obrekovanje zgodovinske realitete Srbije, srbskega naroda in predvsem njegove *elite* (kakor so tudi sicer povsod le obrekovanje elit). To pa kljub dejanskim koruptnim pojavom v tej eliti, kajti le kjer je dejanska elita, se pojavlja tudi kvar. Kljub vsemu namreč v nekem državotvornem dejanju in njegovi silovitosti, ki ga nosi *elita*, ni nikoli bistveno tisto, kar »malemu človeku« – torej plebejcu – kaže njegov hudi in večno neposredni pogled ad hominem na njeni površini. In Srbi so bili morda edini zmožni državotvornega dejanja, čeprav pa niso bili dorasli neki globlji zahtevi modernosti, ki pa ji tudi drugi jugoslovanski narodi takrat niso bili polno dorasli. Vsi so bili – vsak po svoje – *nepripravljeni* za primeren odgovor na *zahteve svojega* kritičnega zgodovinskega trenutka v zgodovini moderne dobe. Mogoče je reči takole: bili so zgodovinsko nepristojni. *Bistvo teh zahtev* pa ni bilo (in še danes ni) niti v fašistoidnem nacionalizmu niti v internacionalizmu, niti v socializmu, komunizmu in demokratizmu in navsezadnje tudi ne v federalizmu, ampak tisto, kar se je zunaj vseh rezkih barv teh -izmov skrivalo (in se še skriva) v svoji *brezbarvni prozornosti*. Tudi federativnost Jugoslavije namreč nima smisla sama v sebi, ampak le iz bistva onih zahtev epohe.

Sedaj je treba tvegati korak pod naznačeno historično empirično fenomenologijo dogajanja nastanka in trajanja Jugoslavije kot unitarne kraljevine. Treba je poskusiti z neko *eidetsko redukcijo* iz dane realpolitične geneze in dogajanja Jugoslavije predstaviti tiste *konkretno bistvene* zgodovinske fenomene, ki so obvladovali to dogajanje. Prvo tu je, da opazujemo strukturo totalnega sistema nastajajoče oz. nastale države. Vprašanje je, ali se je kot tak sistem sploh vzpostavila. Odgovor je na dlani: Jugoslavija se je vzpostavila kot totalni sistem. Vendar je to tak sistem, ki svojih poglavitnih sestavnih delov ne zedini sistemsko učinkovito, ampak jih po vsej sili sistemsko homogenizira, kar pa v takem sistemu pušča sistemske *razpoke*, ki močno ovirajo njegovo delovanje, hudo motijo vso njegovo dinamiko. Kot vemo iz skiciranega osnutka filozofije politike, je celota te dinamike (samo)produkcija. Ta je z razpokami v strukturi sistema ovirana in zato je sistem v svoji nujni produkciji kontraproduktiven. In tu je generator krize države, kajti razpoke v sistemu povzročajo nered in kaotičnost.

Da se tak sistem ni vzpostavil in na podlagi sile ni mogel vzpostaviti, leži preprosto na faktičnosti, da gre za družbeno politični sistem, v katerem se VSE posreduje skozi zavedanje in voljo ljudi; in dalje na faktičnosti, da so v njem zedinjene sestavine narodi (torej objektivirana subjektivnost), ki stremijo po svoji politični eksistenci. To stremljenje kakega naroda po svoji politični eksistenci je kratko in malo *ireduktibilen factum* moderne zgodovine: ni ga mogoče speljati na kaj in tudi ne odpraviti. Četudi ga lahko začasno potlačimo, ostaja pri tem nepomirljivo. Neposluh za to fakticiteto je zaznamoval vse dogajanje. V vse-zajemajočem državnem sistemu je mogoče s silo doseči skoraj vse, le nečesa bistvenega ne: da bi bil produktiven. Tu smo zdaj pred odločilno zadevo vseh jugoslovanskih težav. Vsi tisti nenehni spori v sferi jugoslovanske realpolitike: ob zedinjenju, okrog ustave, zakonov, strank, parlamenta – vse do strelov v skupščini, uvedbe Aleksandrove diktature, nove oktroirane ustave pa vse do stalnega policijskega nasilja po državi – vse to prihaja kot nezadržna simptomatika osnovne »bolezni« Jugoslavije kot države: iz razpok tega sistema, ki ga delajo neproduktivnega, predvsem pa iz uporabe sile pri reševanju bistvenih problemov sistema države.

Ni vprašanje, zakaj se zedinjenje Jugoslavije v tistem smislu, kakor je bilo poskušeno, ni posrečilo. Da se *takšno* »zedinjenje« ni posrečilo, je kratko in malo dejstvo, ki izhaja iz ireduktibilne fakticitete združujočih se narodov, ki so težili po svoji politični eksistenci. Smiselno vprašanje je le: Zakaj je s tem prvim načinom zedinjenja vzpostavljeni sistem ostal *neproduktiven*? Odgovor: neproduktiven je bil, ker ga je držala skupaj sila. Kako to, da sila sistema le-tega ne naredi produktivnega? Mar ni pri vsakem totalnem dinamičnem sistemu, kakršen je moderna nacionalna država, nujna neka sila, ki zedinjuje in stalno drži skupaj vse njegove neskončno mnogotere in zmeraj tudi različne in celo nasprotujoče si sestavine? Drži skupaj v tem, ko jih kot (samo-) producirajoči sistem producira. Tu smo pri odločilnem vprašanju, ki se tiče modernosti Evrope prav v njeni bistveni evropskosti. Odgovor na to vprašanje pojasnjuje smisel tudi našega današnjega »klica po Evropi«, ki se razlega vsepovsod, ne da bi v množici mnenj o tej »Evropi« bilo jasno, za kaj pri takem »klicu« pravzaprav gre.

Tisto, kar temeljno zaznamuje moderno epoho *evropske* zgodovine, je *raz-loček med silo in močjo*. Ne gre zdaj za besede, ampak

za zadeve same. Sila se je izkazala in se še izkazuje – glede na *produktivnost kot temeljni zakon epohe* – za vse (samo-)produkcijske sisteme kot neproduktivna oz. celo kontraproduktivna zato, ker je relativno surova, neposredna in omejena: neznanstvena v najširšem modernem pomenu besede *»znati«* (starogrško *téchne* ali *epistéme* je temu izvorno blizu). Produktivna je le *moč* sistema; moč pa je nekaj kvalitativno, stopenjsko drugačnega in »višjega« glede na silo. Pri totalnem družbenem sistemu, kakršen je moderna nacija/država, je eden od bistvenih momentov njegove moči v realizirani optimalni demokraciji in njeni politični tehnologiji, kakor sem to nakazal v svojem Osnutku filozofije politike. Moč takega sistema je v tisti njegovi strukturi, ki sem jo tam naznačil v razdelkih 2 in 3. Le v sistemu, kjer se uveljavlja skoz in skoz poznanstvenjena, prefinjena, zelo posredovana moč, se godi moderna Evropa. To je moč, ki jo prežema najširše razumljeno spoznanje in danes tisto »spoznanje«, ki se v dovršeni obliki izpolnjuje v tistem, kar imenujemo *informatična kibernetika*. Ta danes tudi vse druge znanosti, tehnike, tehnologije na vseh področjih produkcije, tudi »simbolne«, če hočete, tudi samih znanosti, tudi v kulturi, politiki itd. vključuje in spreminja po svojem vzorcu. Le v *takem* totalnem *sistemu moči* (v taki naciji/državi) se godi moderna Evropa in se uveljavljata evropskost in modernost. Tak sistem je sistem moči. V nasprotju s tem sta sila in sistem sile, ki pač pomenita nasilje, za moderno Evropo in njen temeljni zakon *regresivna* glede na bistvo moči. In zaradi tega je sistem sile in nasilja v evropskem svetu moderne dobe (ki se je uveljavil planetarno, saj vlada tudi tam, kjer njenega zakona ne poslušajo, tako, da jih pač udarja s krizo) glede na pravo moč *kontraproduktiven* in *regresiven*. Srbi so lahko v Kraljevini Jugoslaviji vse dosegli s silo, bistveni politični moment sistema države je bil sistem sile, vendar sistem države v celoti je bil prav zato v krizi, ki je s silo kratko malo ni bilo mogoče rešiti. Pri tem se regresija nasilja mora stopnjevati, saj krizne razmere izzivajo še več sile za »rešitev«. Vendar sistem Jugoslavije v celoti s silo ni mogel doseči tistega optimuma produktivnosti, ki je bil zgodovinska zahteva. Vabljivost sile pa je zmeraj velika zato, ker se kaže kot *učinkovita*. Sila je učinkovita za brezpogojno ohranjanje obstoječega sistema, toda s to njeno učinkovitostjo ravno ne gre skupaj produktivnost sistema. Nasprotno, kolikor učinkovitejša je sila pri ohranjanju obstoječega sistema sile, toliko neproduktivnejši je sistem.

Dejanska moč zahteva črtanje vseh »transcendentnih« ciljev svojega totalnega sistema (nacije/države); strukturiranje in upravljanje sistema po kakršnih koli »transcendentnih« ciljih je nezdružljivo z močjo, ampak zmeraj izzove regresijo sistema k sili in omejenosti njegovih možnosti (»nedemokratičnost«, »totalitarnost«, »despotizem«, »nacizem«, »fašizem«). *Dejanska moč* zahteva poslušnost samo enemu samemu brezbarvno prozornemu zakonu: produktivnosti kot *svojemu* temeljnemu zakonu. Temu »transcendentni« in barviti cilji so npr. tradicijski nacionalizem ali »nacizem«, »socializem«, »komunizem«, »katolicizem«, »demokratizem«, »islamski fundamentalizem«; sploh kake doktrinarske Ideje in Vrednote in Ideali. Skratka: vsakikrat nekaj, kar posiljuje vse življenje v sistemu, kar *zahteva* regresijo sistema na silo. To je tisti *konkretno bistveni* zgodovinski fenomen vse realpolitike in države Kraljevine Jugoslavije, ki ga predstavi prej omenjena eidetska redukcija. Jugoslovanski *nacizem »jedinstva«*, ki ga je uveljavljala Srbija, bom imenoval tisti »transcendentni« cilj ali Ideal, ki je upravljal Kraljevini in zaradi katerega je sistem a) nujno moral pasti v regresijo sile, b) zabloditi proč od temeljnega zakona moderne epohe, c) biti država–v–krizi, d) nazadnje propasti. Tak srbski jugoslovenarski nacizem je bil kot »transcendentni« cilj sistema skoz in skoz *tradicijski* (etnijski oz. veleetnijski) in zato *nemodern* v naznačenem zgodovinskem smislu modernosti. Pri tem je povsem vseeno, s čim se tak cilj Velike Srbije poskuša utemeljiti. Odločilno je, da kot môči »transcendentni« cilj neogibno vrže sistem v regresijo sile in nasilja.

Posebej moramo omeniti, da je regresija k sili mogoča le pri nekem dejansko vzpostavljenem sistemu in je neposredno povezana z neko *zgodovinsko nepristojnostjo* njegovih nosilcev. Omenil sem, da so južnoslovanski narodi, predvsem pa njihove elite,

dočakali svoj kritični zgodovinski trenutek v zgodovini moderne epohe *nepripravljeni*, nezreli za primeren odgovor na njene temeljne zahteve. Njihove elite so živele v mnogoterih zablodah, iluzornih pričakovanjih, nerealnih presojah o stanju južnoslovanskih narodov. Dandanes se označuje take reči z besedo »ideologija«, češ ljudje so ideološko zaslepljeni, poskušajo realizirati svoje ideološke cilje in se pri tem poslužujejo nasilja. Ampak pri brezmiselnem opletanju z ideologijo se prikriva neodpravljivo dejstvo bistvene človeške blodnjavosti glede resnice. Ideologikritiško razkrinkovanje ideologemov pri drugem, kakor da imaš sam kak neposreden pristop k resnici sami, je zelo sumljivo početje. Edini *epohalno moderni zgodovinski* »kriterij« »resnice« človeškega *znanja* (episteme, techne) je njegova *produktivnost*, ki je *zakon moči*; in ta se lahko le produktivno izkaže. Prav posebej velja to na polju politike in države kot totalnega sistema. Skratka: zablode ljudi (ali naroda in njegove elite) kakega nacionalno-državnega sistema *so* zablode le, ko se izkažejo kot kontraproduktivne za sistem in so kot take že blodnje proč od temeljne zahteve epohe: *produktivnosti* kot zakona moči ali produktivne moči; kar je sámo po sebi že regresija.

S tem sem na kratko in grobo orisal najtehtnejši bistveni moment kriznosti države Jugoslavije. Morda se bo njegova dimenzialnost še bolj pokazala iz nadaljevanja.

3. Federativna republika

Zamisel o federativni ali zvezni obliki pravno-državnega ustroja skupne države južnoslovanskih narodov se je porajala pri posameznikih, strankah in celo pri nekaterih vladah že v času pred nastankom Jugoslavije 1918. Najbrž sploh prvo zamisel takšne zvezne skupne države je marca 1867 sprožil I. Gerašanin, predsednik srbske vlade, ko je hrvaškemu škofu Strosmayerju predložil program južnoslovanske politike: pripravljati pogoje za »združenje vseh južnoslovanskih plemen v eno zvezno državo«. O tem pravi Dragoslav Janković,* da je bil to prvi in edini primer v 19. stoletju, »...da je uradna Srbija predlagala oz. sprejela ustanovitev jugoslovanske države na federativni podlagi, čeprav je tudi ob tej priložnosti mislila na svoj primat, na svojo vodilno vlogo v bodoči jugoslovanski zvezni državi.« Obenem omenja, da je približno v istem času tudi Svetozar Marković predlagal federativno ureditev južnoslovanske države.

Pozneje se je, kakor vemo, srbska politika v tem pogledu zelo spremenila. Ob začetku vojne 1914 je srbska vlada pod Pašićem imela program ustanovitve močne enotne države kot garanta bodočega miru na Balkanu. To bi bila seveda Srbija s priključenimi BiH, Vojvodino, Dalmacijo, Hrvaško, Istro in Slovenijo. Bila je pripravljena le na začasna odstopanja (»ustupke«!) pravice Hrvatom in Slovencem glede nekih narodnih posebnosti. Vendar le na takšne »ustupke«, ki ne bi škodovali enotnosti države in če ne bi bili ovira za »končno kristaliziranje enotne nacije« (prav tam). Taki »ustupci« so torej bili zanjo le taktika prehoda k enotni – unitarni – *jugoslovanski naciji* kot pravemu cilju politike Srbije.

Na drugi strani, namreč med znotrajavstrijskimi južnoslovanskimi narodi je bila federalistična zamisel skupne države bolj živahna, čeprav največkrat zadržano in megleno formulirana. Več političnih prvakov Narodnega vijeća se je zavzemalo za federativno in republikansko ureditev države. Starčevićeva Hrvaška stranka prava je še novembra 1918 predlagala federacijo z osmimi federalnimi enotami: Slovenijo, Hrvatsko, Dalmacijo, Vojvodino, BiH, Srbijo, Makedonijo in Črno goro. Tu je – najbrž prvič – omenjena Makedonija kot narodno-politična enota. S. Radić – Hrvatska seljačka stranka – je predlagal za začetek nove zvezne države tri federalne enote: Slovenijo, Hrvatsko in Srbijo, medtem ko naj bi se Makedonci, Črnogorci in prebivalci BiH, ki da so vsi pretežno še »plemensko organizirani«, pozneje plebiscitarno odločili, kaj želijo: priključitev k drugim ali samostojno federativno državnost. Tudi Koroščeva Slovenska ljudska stranka je bila za federativno ureditev. Vendar so imeli v Narodnem svetu v Ljub-

* Profesor pravne fakultete v Beogradu v prispevku h knjigi »Federalizam i nacionalno pitanje. Zbirka radova«, str. 191 f, Beograd 1971.

ljani meglene zamisli o nekakšni federativni državi SHS, katere avtonomne enote naj bi bile: 1. Slovenija z Istro, 2. BiH z Dalmacijo, 3. Hrvatska s Slavonijo in Banatom in kot možnost 4. Srbija in Črna gora – v primeru, če bo prišlo do »velikega zedinjenja.** Podrobneje pa se vprašanja ustroja tako »sestavljene« države in njenih institucij niso dotikali. Kulturni odsek Narodnega sveta pa je – v trenutku, ko je šlo za *politično eksistenco* slovenskega naroda – globokoumno modroval o tem, da je treba Slovencem v »popolnoma edinstveni državi, naj bo organizirana kakor koli« (sic!) dopustiti le kulturno avtonomijo in lastni jezik, češ da je le v njem izraženo »polno duševno bogastvo« Slovencev. V svoji politični slepoti Slovenci pač le redkokdaj vidijo, da le samostojna politična eksistenca naroda v lastni državi zagotavlja tudi lastno »kulturo«, »jezik« in »polno duševno bogastvo«; in da bi torej morali sami poskrbeti za to, ne pa od drugih pričakovati teh darov.

Značilno meglen je bil pri formuliranju federativnih zahtev tudi Trumbićev Jugoslovanski odbor. Trumbić se je zavzemal za federalizem, vendar je v odločilnih trenutkih popuščal. V tem Odboru je razmeroma jasen pojem jugoslovanskega federalizma imel Hrvat Fran Supilo, ki je prav zaradi nestrinjanja s Trumbićevo neodločno politiko izstopil. Supilo je 1917, ob času Krfske deklaracije in na izrecno prošnjo srbske strani, izdelal predlog ustroja bodoče države. Skupno zvezno državo naj bi sestavljalo pet federalnih enot: Srbija, Hrvatska, Slovenija, BiH in Črna gora. Enote bi imele vsaka svojo vlado in parlament (torej tudi sistem lastnih strank), zvezna država pa državni *in* narodni parlament ter centralno vlado. Državni posli bi bili razdeljeni med zvezno državo in federalnimi enotami. Pristojnosti zveze bi bile: zvezna ustava, zunanje zadeve, obrambna sila, denarne zadeve in za celoto pomembne gospodarske zadeve. Pristojnosti federalnih enot pa bi bile: šolstvo, sodstvo, verske zadeve, kmetijstvo itd. Makedonce je Supilo prezrl, saj je menil, da so le Južni Srbi; podobno je v svojem velikohrvaškem »zanosu« imel tudi Slovence le za Hrvate.

* Glej: Prunk, Slovenski narodni programi, str. 41.

Supilo je svoj načrt federativne države izdelal glede na obstoječe stanje južnoslovanskih narodov: češ da bi federativni ustroj države »zadovoljil tudi ogromno večino vsega našega ljudstva različnih imen, ver, tradicij in mentalitet« (Federalizam i nacionalno pitanje, str. 197). Glede njegove takšne »utemeljitve« federativnosti, ki povzema takratna razmišljanja naših federalcev, je treba opozoriti na naslednje. Supilo se ozira na *tradicijske*, *etnične* in torej *nemoderne* momente utemeljitve federacije. In tako se iz pogleda »nazaj« še vse do naših dni »utemeljuje« federativnost države, kar moramo imeti za zgodovinsko nepristojno. Takšna »utemeljitev« namreč prezre, da vsa tradicijska etnična faktura narodov, na kateri naj bi temeljila federativnost, nima prihodnosti v moderni dobi, ni zgodovinsko nosilna. Dane mentalitete, vere, tradicije itd. vsa etnična faktura je v moderni, glede na bistveno evropsko vsebino modernosti, že nekaj epohalno minulega, je sestavina nekdanjega prednacionalnega in predmodernega sveta.* Zato tudi ni čudno, da so na takšne razlikujoče narodne momente gledali kot na nekaj začasnega, prehodnega, kar se bo izgubilo in narodi se bodo zlili (!). Nočemo trditi, da je treba ignorirati »potrebe« in »želje« in »zadovoljstvo« ljudstev, kakršna so v svoji danosti, ampak gre za bolj temeljno vprašanje: glede na kaj so »potrebe« in »želje« in »zadovoljnosti« ljudstev *epohalno zgodovinske in evropsko moderne*, torej z vzpostavitvijo sebe v nacionalno-*politično* eksistenco odprte bistveni modernizaciji in preobrazbi. Gre za to, da nacija/država s svojo vzpostavljeno *politično* eksistenco naroda odpira prostor eksistencialni preobrazbi in izobrazbi teh ljudstev, s katero se bistveno spreminjajo v epohalno določeni smeri; in ta proces imenujemo modernizacija. Glede na rečeno je bistvenejša utemeljitev federativnosti države na *možnostni,* prihodni evropski modernosti odprti, strukturi *političnosti* narodov. Bistvenejša je, ker je sistemsko produktivna.

Z naznačenim prikazom »zgodovine« federalistične politike misli sem želel opozoriti na dvoje: 1. na hudo konceptualno zmedo glede federativnega ustroja jugoslovanske države, ki se prav zato tudi ni mogla uveljaviti proti jasnemu in čvrstemu srbskemu unitarno-centralističnemu načrtu; 2. da je elita jugoslovanske komunistične partije svojo AVNOJ-sko zamisel bodoče FLRJ 1943 dejansko lahko navezala na neko zgodovino jugoslovanske federalistične politične misli. Obenem pa je treba povedati, da je sklep AVNOJ izhajal tudi že iz zgodovinske izkušnje o dejanski nemožnosti Jugoslavje kot nacionalno unitarne in centralistične države. Zasluga vodilnih komunistov KPJ je bila v dejstvu, da so iz izkušnje te nemožnosti izpeljali primerne sklepe. Odločilno dejanje AVNOJ ni le odločitev za federativno obliko države, ampak z njo hkratna in vendar fundamentalnejša odločitev: DA se Jugoslavija sploh (spet) vzpostavi kot država iz svojega medvojnega kaosa. Ta odločitev nikakor ni kaj samoumevnega, če pomislimo, da je Jugoslavija kot država zgodovinski slučaj – torej brez kake Zgodovinske ali drugačne vnaprejšnje nujnosti – in da še zmeraj išče svojo lastno samosvojo *nujo* ali *»idejo«*.

Odločilna medvojna sila vzpostavitve Federativne ljudske republike Jugoslavije je brez dvoma KPJ. Zato moramo na genezo FLRJ gledati iz izrecnega ozira na KPJ in njene cilje. In dejstvo je, da tej ni šlo zgolj in samo za narodno osvoboditev (v dveh pomenih: 1. osvoboditev izpod okupatorja in 2. osvoboditev za federalno obliko lastne politične eksistence vsakega njenega naroda v okviru zvezne države), ampak obenem in predvsem tudi za lastno *komunistično revolucijo* in vzpostavitev novega reda. Genezo FLRJ iz medvojnega kaosa zato bistveno določajo naslednji trije *sovisni* in prepleteni momenti: 1. narodno osvobodilna vojna, 2. komunistična revolucija in 3. državljanska vojna. KPJ namreč začne NOB, jo spodbuja in odločno širi, obenem pa jo taktično-strateško spreminja oz. prefunkcionalizira v komunistično revolucijo. Ta pa neogibno izzove državljansko vojno, v kateri so nasprotniki komunizma potisnjeni tudi v kolaboracijo z okupatorji in so njihove vlade zato kvizlinške. FLRJ torej ni nastala zgolj zaradi sklepa AVNOJ, ampak sam AVNOJ in njegov sklep spadata v naznačeni kompleks njene geneze.

Dejstvo takšne geneze FLRJ je bistveno in usodno zaznamovalo vso njeno povojno zgodovino do današnjega dne in z njo je obenem tudi že v zibelko nove FLRJ položen generator njene krize. Vpogled v bistveno strategijo in taktiko KPJ nam omogoča tudi primeren razgled nad zgodovino povojne Jugoslavije. Kakor je namreč NOB za KPJ strategija uresničevanja svojega glavnega cilja, namreč komunistične revolucije in torej prevrata družbenopolitičnega reda, je zanjo tudi vzpostavitev federativnih narodnih republik in njihove skupne države kot zvezne strateško taktična *pot* uresničitve svojega končnega cilja: *komunizma* kot »zlitja« narodov v brezrazredno družbo, ki bo obenem družba ukinjenih nacionalnih razločevanj in seveda tudi družba odmrlih nacionalnih držav (vse sama negativna »določila«). Osvoboditev narodov (v obeh prej omenjenih pomenih) in vzpostavitev njihovih federalnih državnosti je strateška, je pot prehoda k njihovi ukinitvi, nikakor pa ne kak cilj sam na sebi. Ta taktika in strategija KPJ določa torej tudi način utemeljitve jugoslovanske federacije in federativnosti. Ne razlikuje se ta utemeljitev bistveno od že prej omenjenih »ustupaka«, ki jih je bila pripravljena narediti drugim narodom srbska Pašićeva vlada in ki naj ne bi motili ali ovirali končne »kristalizacije enotne državne jugoslovanske nacije«. Ne razlikuje se tudi bistveno od že omenjene Supilove utemeljitve federativnosti države. Skratka: federativnost se uvaja iz »pogleda nazaj«, glede na tradicijsko etnijsko fakturo narodov, ne pa iz ozira na produktivno političnost narodov in torej primerno temeljnim zahtevam pri-hoda modernega evropskega zgodovinskega sveta.

KPJ z zmago vzpostavi FLRJ. Njeni narodi formalno dobijo federativno obliko svoje državnosti in uresničijo tako bistvene momente svojih sanj: njihovim nacionalno političnim zahtevam je formalno ustreženo. Dalje KPJ izpelje revolucionarni družbeni prevrat, vpelje *socializem* kot »prehodno obliko« k dejanskemu komunizmu. Z revolucijo vzpostavljeni novi red se objektivira kot realni socialistični sistem. Ta »realni socializem« se v prvih letih po vojni in ne glede na vso federativnost države realizira

* To tematiko sem obširneje obravnaval v besedilu »Vprašanje o etničnem«, Tradiciones, zbornik Inštituta za slovensko narodopisje pri SAZU, št. 17, Ljubljana 1988.

v centralistični diktaturi »proletariata« (beri: KPJ in torej njenega vodstva); ali v »administrativnem socializmu«, kakor se je potem nekoliko lepše reklo tej totalitarni diktaturi. Vsi elementi dejanske demokracije: stranke, parlament, svobodne volitve, neodvisna vlada, neodvisno sodstvo, lastnina, podjetništvo, »pravna država«, »civilna družba« s svojimi pravicami in svoboščinami in zaščito individuov itd. – so bili Ukinjeni z nezaslišano silovitostjo in po stalinskem boljševističnem sovjetskem vzorcu. Spor z Informbirojem 1948 in vnanji prelom s Stalinovo SZ je kljub začetnemu silovitemu povečanju terorja močno vplival na notranje dogajanje v državi: na iskanje samostojne poti »izgradnje socializma« v Jugoslaviji, na tesnejše sodelovanje z Zahodom in odpiranje zanj, na vpeljavo delavskega in družbenega samoupravljanja, na poznejšo liberalizacijo življenja in »dograjevanja« federativnosti s številnimi spremembami ustave. Vendar vse to ni odpravilo bistvenih sestavin in momentov notranjega jugoslovanskega »stalinizma«, saj so vse omenjene spremembe še naprej ohranjale vse genotipske značilnosti sistema realsocializma. Kljub vsej notranji »spremembi politične klime« in znatnemu izboljšanju materialnega blagostanja in družbenega položaja ljudi prej omenjeni elementi dejanske demokracije vse do današnjega dne niso bili rehabilitirani.

Po začetnih uspehih samoupravljanja so se začeli na vseh straneh pojavljati in kopičiti krizni pojavi in stagnacija. To je sprožalo reforme, ki pa niso bile uspešne, oz. jih je partija sama opuščala. Najpomembnejša je bila gospodarska in družbena reforma v drugi polovici 60. let (»Kraigherjeva«). Vendar sta ji sledila na začetku 70. let, ko se je pokazalo, da ogroža oblastni monopol partije, najprej Titov siloviti protiudarec (»pismo«!) in nato vpeljava fantastične reforme z monstruoznostmi, kakršne so zakon o združenem delu, dogovorna ekonomija, delegatski sistem ipd., kar vse uzakonja zadnja ustava 1974 – labodji spev revolucionarne generacije vodilnih komunistov države in obenem neznosno breme njihovim naslednikom. Posledice fantastične reforme 70. let so znane: brezmejno dolarsko zadolževanje, katastrofalna kriza in stagnacija celotne države in vseh njenih podsistemov, ki je z vso silovitostjo izbruhnila na dan v 80. letih skupaj z obupnimi poskusi neuspešnih reform. Vse to traja še danes in se vse bolj zaostruje.

Očitno je postalo, da so prav genotipski strukturni momenti ali značilnosti realsocialističnega sistema države pravi izvori oz. generatorji splošne katastrofalne krize v vseh podsistemih: političnem, gospodarskem, pravnem in legitimitetnem, družbenem, kulturnem – to pa brez ozira na federativnost države. O tem sem prodrobneje pisal v drugih študijah,* zato tega sedaj ne bom ponavljal. Genotipske značilnosti sistema tudi jugoslovanskega realsocializma generirajo splošno krizo sistema. Zakaj je pravzaprav sistem realsocializma sam po sebi, torej po svojih pozitivnih strukturah izvor in generator splošne krize Jugoslavije, kljub njeni federativnosti? In zakaj je tako, ne le v Jugoslaviji, ampak z vsemi realsocialističnimi sistemi drugih držav?

Vpogled v bistveno epohalno moderno zahtevo dinamičnih sistemov (držav), ki ga odpira moderna filozofija politike/države, kakor sem jo skiciral v drugem zapisu, mi omogoča kratek, jasen in precizen odgovor na prejšnje vprašanje. Zato, ker je sistem realsocializma kot tak *kontraproduktiven.* To pomeni, da ne ustreza temeljnemu zakonu ali zahtevi moderne epohe: *produktivnosti.* Kontraproduktiven pa je zato, ker je po svoji lastni bistveni strukturi obsojen na regresijo k sili in nasilju. Ne more biti sistem *moči,* ker s svojim »socializmom« kot môči transcendentnim ciljem neogibno mora posiljevati vse produktivno življenje sistema; iz tega njegovega cilja izhaja nujnost regresije k sili. Pri tem je ta *sila* zelo učinkovita za ohranjanje obstoječega sistema realsocializma, a prav zato je sistem kontraproduktiven, ker ni sistem moči, ampak nemoči. V tem je njegova nezdružljivost z moderno demokracijo in njeno produktivno politično tehnologijo. Realsocializem brez absolutne oblastne partije ni mogoč, njegova regresija k sili je neogibna. Nasilje in represija, ki sta ves čas od zmage in »diktature proletariata« naprej stalni spremljevalki vsega dogajanja v Jugoslaviji, se izkazujeta v oviranju ali onemogočanju produktivnih procesov na vseh nivojih in v vseh podsistemih države. Tudi nova Jugoslavija kot federativna republika je torej država, v kateri se tako rekoč vse dosega s silo, ki zmeraj znova zahteva spet seganje po sili. S silo se v sistemu doseže vse, kar se hoče, samo produktivnosti sistema ne. Ker je sistem sile, ne more biti sistem moči. V *tem* eidetsko reduktivnem fenomenu izvira njena nemodernost, nezmožnost za modernizacijo, njena neevropskost in »zunaj-evropskost«, ki budi »klic po Evropi«. Tako s pomočjo eidetske redukcije vse povojne historično empirične fenomenologije Jugoslavije prihajamo do tistega konkretno bistvenega fenomena, ki nosi vse njeno dogajanje – s poskusi »kozmetičnih« reform in navideznih »rešitev« vred. Ta fenomen bi bilo mogoče določneje razdeliti, vendar to presega okvir tega premisleka.

Čeprav je naznačena splošna kriza realsocialističnega sistema Jugoslavije zelo težka in huda, vendarle zanjo še ne moremo rêči, da je že kot taka neposredna grožnja za obstajanje Jugoslavije kot države. Šele po smrti Tita in njegovih glavnih sodelavcev – nosilcev povojnega ustroja države – se sproži in vse bolj razrašča tisti posebni moment krize, ki vsebolj neposredno ogroža federativnost države in s tem prav tako sam njen obstoj. V mislih imam sedaj poseben *nacionalno-politični* moment krize Jugoslavije. Spričo tega momenta govorimo lahko o Titovi »drugi smrti«*, če povezujemo njegovo ime z Avnojsko, tj. federativno državo in če njena dosedanja notranja vez ne zavezuje več. Kajti prav ta *razpustitev* dosedanje notranje vezi Jugoslavije kot države je »Titova druga smrt«. Ta vez je avtoritativna in avtoritarna sila KPJ. Nacionalno-politični krizni proces se vehementno pojavi na začetku 80. let in prehaja sedaj ob koncu tega desetletja v svojo zaključno fazo, katere izid je negotov. Pri tem ta krizni proces ni v kaki neposredni odvisnosti od gospodarske in družbene krize, čeprav pa ustvarja skupaj z njo splet globalne krize orientacije, usmeritve, upravljanja, ciljev in reda ali notranje strukture in organizacije Jugoslavije v vseh pogledih in z grožnjo razpada, saj se govori celo o grozeči državljanski vojni.

Naj zdaj na kratko orišem, kaj mislim z omenjeno posebno nacionalno-politično krizo Jugoslavije 80. let. Njen prvi javni in akuten izbruh je tisto, kar so imenovali »kontrarevolucija na Kosovu« 1981. Z njo je začenjalo prihajati na dan še marsikaj, kar je dotlej tlelo pod površino javnosti. Mogoče je le našteti poglavitne nacionalne probleme Jugoslavije, ki so ostajali bolj ali manj »pod mizo«.

– Znan je vsaj deloma medvojni in povojni odnos KPJ, predvsem Aleksandra Rankovića, do Albancev. Ranković je do svojega padca zelo uspešno zatrl vsak nacionalno avtonomističen gib Albancev. Niso imeli niti svoje univerze itd. Znana je tudi starejša zgodovina terorja nad Albanci.

– Znan je problem srbske »diaspore« zunaj ožje Srbije: na Hrvaškem, v BiH in pozneje na Kosovu, kjer so nenadoma Srbi postali tlačena manjšina.

– Občutek Srbov o izraziti nacionalni prikrajšanosti v federativni državi, ki se vse do Titove smrti in smrti oziroma umika njegovih najožjih sodelavcev ni smel niti javno izraziti niti se formulirati kot problem ali zahtevati primerno rešitev.* Od tod parola: »Srbija zmaguje v vojni in izgublja v miru.«

– Znana je brutalna zadušitev hrvaškega demokratičnega gibanja na začetku 70. let.

– Znano je, da se Srbi niso množično izseljevali pod določenim pritiskom le iz Kosova, ampak tudi iz BiH.

– Znan je ponižujoči položaj Srbov na Kosovu, ki je zanje nacionalna svetinja.

– Znan je nemogoč državnopravni odnos med Republiko Srbijo in avtonomnima po-

* Omenim naj predvsem študijo: *»Slovenske predstave o političnem redu v Jugoslaviji«,* Nova revija št. 83/84, objavljen tudi v nemščini v letošnjem zborniku Südost-Instituta v Münchnu; Dalje *»Jugoslovanska ‚nacionalistična kriza' in Slovenci v perspektivi konca nacije«,* Nova revija št. 57, srbohrvaški prevod v Književne novine št. 728, Beograd 1987. Tudi *»Pismo o krizi«,* Nova revija št. 54/55/56.

* Izraz jemljem po naslovu knjige Slavoja Žižka, ki je izšla 1989 pri DZS v Ljubljani.

* Na zahtevo po izenačenju položaja Republike Srbije z drugimi republikami je režim leta 1972 reagiral z aretacijo in zaporom postavljalca tega problema, Mihaila Djurića, profesorja pravne fakultete v Beogradu.

krajinama ter položaj pokrajin kot konstitutivnih sestavin federacije.

– Znana je populacijska eksplozija Albancev v Jugoslaviji ter njihovo nezadržno zavzemanje vse več prostora v Srbiji, v Črni gori in v Makedoniji, kar sproža nacionalni nemir.

– Znana je neznosna beda Albancev zaradi njihove in sploh jugoslovanske neproduktivne politike; slabšanja njihovega ekonomskega in družbenega stanja, množično izseljevanje itd.

– Nemogoče je označevanje nacionalne prebuditve jugoslovanskih Albancev in njihove zahteve po svoji politični eksistenci za kontrarevolucijo ter izvajanje hude represije proti njenim nosilcem (torej nad vsemi Albanci, ki jih je skoraj štiri milijone).

– Separistične tendence pri Albancih. ki pač niso Južni Slovani, pa morajo vendarle biti »Jugoslovani«, pri čemer »jugoslovanstvo« ne označuje le državljanstva, ampak se mu že od nekdaj simptomatično vsiljuje *nacionalni* smisel. (V Sovjetski zvezi npr. nihče kot njen državljan ni s to svojo vlogo posiljen v svoji nacionalnosti, četudi Rusi dominirajo v SZ.)

– Izbruh silovitega srbskega populističnega gibanja z izrazito nacionalno in nacionalistično (za nekatere pa že kar fašistično) noto ter nepopustljivo zahtevo po »takojšnji rešitvi« položaja Srbov in Srbije, »kontrarevolucije« na Kosovu in drugih težav.

– Odprt nacionalni problem jugoslovanskih Muslimanov, zbranih pretežno v BiH, kjer je mirno sožitje treh narodnih sestavin – Srbov, Hrvatov in Muslimanov – verjetno mogoče le v pogojih neke nji vnanje presežne centralne sile. Odprti problem BiH v Jugoslaviji je slej ko prej problem njene *narodne identitete*. Zato je tam največ tistih, ki se v Jugoslaviji nacionalno opredeljujejo kot »jugoslovani« in zato niso naklonjeni drugačnim nacionalnim opredelitvam drugih narodov.

Naštete več kot navadne nacionalne težave v Jugoslaviji se niso reševale, niso bile niti ustrezno postavljene na dnevni red. Kje je razlog za to dejstvo? Trdim, da je poglavitni razlog v strateškem odnosu KPJ (ali ZKJ) do jugoslovanskih narodov in seveda tudi do Albancev. Omenil sem že, da je ustanovitev federativne državnosti jugoslovanskih narodov za KPJ korak njene strategije na poti prehoda v komunizem. Tej strategiji so razločeni narodi le še nekaj tradicijskega, začasnega in prehodnega. Zato jim KPJ ni posvečala *bistvene* skrbi, čeprav jim je taktično strateško dopustila njihovo federalno državnost. To pa je imelo za posledico, da se je pri razmejitvi in določitvi števila narodov ozirala pretežno po tistih federativnih načrtih, ki so jih že prej diskutirali »meščanski prvaki«; in se je tudi držala nekaterih mej, ki jih je postavila že stara Avstroogrska. Vse odprte probleme pa je prepuščala prihodnjemu času socializma oziroma komunizma, v čvrstem prepričanju, da bodo z njima tako rekoč izginili vsi ti nacionalni problemi. Dotlej pa bo njena avtoritativna in avtoritarna sila tista integrativna vez Jugoslavije, ki ji bo zagotovila notranji mir in obstajanje. Brezpogojne parole o »bratstvu i jedinstvu« narodov, o »jedinstvenoj radničkoj klasi Jugoslavije« (tudi »združeno delo« na ravni vse države!), o »zgodovinskem primatu razrednega nad nacionalnim«, o »izgradnji socializma v Jugoslaviji kot pogoju premaganja reakcionarnih nacionalizmov« – so služile zabrisovanju in potlačenju neskladnosti in z nacionalnimi nasprotji izpolnjene družbene realitete v federativni državi. Problemov seveda take parole niso rešile. In dokler je bila »demokratično« *centralistična* avtoritativna in *totalitarna sila* Partije zadostna notranja vez Jugoslavije, se omenjeni nacionalno-politični problemi in nasprotja niso mogli pojaviti, izraziti, artikulirati. Obenem seveda že vemo, da je bila ta *sila* prav kot sila za sistem države kontraproduktivna, čeprav ga je držala skupaj. Ko se je po smrti ali umiku vodilne revolucionarne generacije s Titom na čelu ta, na avtoritativni sili partije zasnovana, vez Jugoslavije razpustila, so nacionalno-politična nasprotja in neskladja v Jugoslaviji izbruhnila na dan ter izzvala nezaslišano nacionalno-politično krizo, ki začenja neposredno ogrožati ne le federativnost, temveč državo sámo. Razlog, da je ta avtoritativna vez partije popustila, ni v kaki njeni korumpiranosti, ampak prihaja z nujnostjo zgodovinske zahteve po moderni produktivnosti sistema, ki je ona pač ne more izsiliti. Zato dotlej potlačena nasprotja morajo na dan. To se danes dogaja v vseh realnosocialističnih sistemih, le da ima v

Jugoslaviji pač posebno hude razsežnosti. V Jugoslaviji se prepletata dva zelo različna in medsebojno ne docela zvedljiva krizna momenta, ki skupaj ustvarjata globalno krizo države, njene orientacije, ciljev, reda, obstoja. To sta splošna kriza realsocializma in specifična jugoslovanska nacionalno-politična kriza sistema države. Bistveno gledano: v celotni kriznosti Jugoslavije se izkazuje spor in raz-loček med *silo* in *močjo,* tj. med dosedanjim in obstoječim kontraproduktivnim sistemom sile ter možnim produktivnim sistemom moči.

Če je kriza realsocialističnega sistema kot takega težka in skoraj brezizhodna, pa vendarle sama kot taka še ne ogroža neposredno obstoja Jugoslavije kot države. Toda izrazita in jugoslovansko specifična nacionalno-politična kriza 80. let ogroža neposredno sam obstoj Jugoslavije. Njeno žarišče je Srbija s svojim populizmom in zahtevami spričo nakopičenih odprtih problemov, ki sem jih omenil prej. Očitno postaja, da je Srbija izrabila »problem Kosova« za to, da bi v Jugoslaviji dosegla rešitev svojih nacionalno-političnih problemov in namenov. »Problem Kosova« je vsilila vsem ostalim delom kot vsejugoslovanski problem. Izzvala je »drugo kontrarevolucijo na Kosovu« (1988) ter izsilila hudo represivno izredno stanje s policijsko in vojaško intervencijo na Kosovu, da bi dosegla svoje cilje in zahteve po vodilnem položaju. Izzvala je bistveno politično spremembo tudi v Vojvodini. Zdaj se slišijo iz Srbije tudi že glasovi, katerih nedvoumni smisel je zahteva po obnovi nekdanjega odločilnega in hegemonističnega položaja Srbov. Od tam se najbolj glasno oglašajo:

– zahteve po centralizaciji države;

– po zmanjšanju pristojnosti federalnih enot in odločilnem povečanju pristojnosti zveze;

– po brezpogojnem »bratstvu i jedinstvu«;

– po brisanju vseh notranjih mej in razlik;

– po uvedbi enotnega uradnega jezika v vsej državi in celo enotne izobrazbe;

– po ukinitvi bistvenega federativnega ustavnega določila o sporazumnosti federalnih enot, ki onemogoča majorizacijo narodov;

– zahteve po ukinitvi »republikaniziranih partijskih centrov«;

– zahteve po obnovitvi enotne in centralistične Partije kot integrativne sile in vezi Jugoslavije v znanem realsocialističnem smislu (kakor da ni prav tu prvi izvir krize);

– zahteve po enotnem skupščinskem sistemu države po načelu »jedan čovek – jedan glas«, kar je odprta zahteva po majorizaciji narodov oziroma sploh po izbrisanju politične eksistentnosti drugih narodov, ki bi bili spremenjeni le v nacionalne manjšine;

– zahteve po rušenju republiških »nacionalnih oligarhij« in usmerjen sistematičen napad nanje;

– zahteve po uveljavitvi srbske »ustavne rešitve« odnosa do avtonomnih pokrajin kot modela ustavne ureditve cele države;

– zanikanje nacionalno neprijetnih dejstev iz lastne zgodovine, češ da so kominternovske izmišljotine in sovražna antisrbska propaganda;

– trditve, da so Srbi kljub svojim največjim žrtvam za državo v nji najbolj oškodovani in zapostavljeni, pri čemer se to reče iz občutka, kakor da je Jugoslavija njihova, srbska država;

– nenehno silovito napadanje ustave 1974 prav v tistem njenem bistvenem federativnem delu, ki onemogoča majorizacijo katerega koli naroda in jim daje (kon-)federativno politično samostojnost, ne pa v njenjem monstruoznem delu: zakon o združenem delu, dogovorna ekonomija, antidemokratični delegatski sistem, absolutnost partije ipd.;

– zavračanje misli o »sestopu partije z oblasti«;

– nasprotovanje demokratičnim procesom, alternativnim političnim gibanjem, novim političnim zvezam v Sloveniji;

– obtoževanje Slovenije, češ da gre v nji za kontrarevolucijo, za separatizem, za romantični nacionalizem in etnocentrizem, da izkorišča druge dele države ipd.;

– napadanje tudi Hrvaške in sploh vsakogar, ki si drzne javno drugače presojati zadeve, kakor pa jih vidijo ali prikazujejo Srbi;

– nestrpnost do drugače mislečih znotraj in zunaj Srbije, do normalnih razlik in neenakosti v federativni državi, kakršna je Jugoslavija;

– silovita medijska kampanja, ki prehaja že kar v medijsko vojno in ki je prav na srbski strani polna neverjetnih potvorb, podtikanj in enostranskega informiranja v slogu nekdanje srbske »štampe«.

Vse to govori dovolj razločno proti federativnosti in še bolj proti (kon-)federativnosti Jugoslavije ter za njeno vračanje na že preizkušene nemožnosti. Zato iz vseh takih glasov grozi le vse hujša regresija k sili in nasilju, kar bi sistem države gnalo v še hujšo kontraproduktivnost, zaprtost za sodobne modernizacijske procese, neevropskost, zaostrovanje krize in nazadnje lahko tudi v razpad države. Bo do tega res prišlo? So omenjeni glasovi in zahteve, ki se danes razlegajo iz Miloševićeve Srbije, tudi nacionalno-politični program srbskega vodstva? Upamo lahko, da vse to nima odločilne teže, vendar o tem sodba še ni mogoča, ker je vse še neodločeno. Dejstvo je, da procesi v Srbiji izzivajo zaskrbljenost in zavračanja posebno v Sloveniji in Hrvaški, kar sproža odprt politični spor v Jugoslaviji in jo kot državo-v-krizi žene do nevarnega roba. Jugoslavija je prišla do tega spet zaradi epohalno zgodovinske *nepristojnosti* svoje odločilne vodilne politične elite, zaradi njene nepripravljenosti za primeren odgovor na zgodovinsko zahtevo evropske modernosti, ki jo določa epohalni zakon produktivnosti. Zaradi njene obremenjenosti z doktrinarskimi cilji, s katerimi vse posiljuje.

4. Možnosti Jugoslavije

Govoriti o možnostih Jugoslavije ne pomeni ugibati, kaj se bo v Jugoslaviji zgodilo. Pri vprašanju o možnostih se oziram predvsem na dve odločilni zadevi: (1) na fakticiteto različnih in samostojnih narodov ter njihovih zahtev po svoji lastni politični eksistenci; (2) na nepoljuben temeljni epohalni zakon moderne zgodovine: produktivnost moči ali produktivne moči.

Jugoslavija je kot država zgodovinski slučaj; je torej brez kake vnaprejšnje in zanesljive lastne nuje ali »ideje«. Jugoslavija *ne mora* obstajati, ker zanjo ni kake vnanje nujnosti. Svojo nujo in možnost mora kot totalni dinamični sistem najti in imeti sama v sebi, ali pa bo prej ali slej razpadla. Doslej je v njenem sedemdesetletnem obstoju bila njena notranja zedinjujoča vez ves čas in na različne načine regresivna sila; in zato je Jugoslavija ves čas država-v-krizi. V unitarni centralistični Kraljevini je bila ta sila srbska nacionalna hegemonija, v Federativni Republiki je to bila in je vse do današnjega dne avtoritarna in totalitarna sila »demokratično« centralistične Partije. Oblike države, ki so bile po teh silah objektivirane, so se pokazale in izkazale kot *nemožne*. Jugoslavija je kot nacionalno unitarna in centralistična država – praktično izkazano – *nemožna*. Danes, po odhodu revolucionarne generacije vodilnih komunistov s Titom na čelu, ki je ustanovila povojno Federativno Republiko, sila partije kot notranja vez sistema države popušča in se razpušča pod nezaustavljivim pritiskom krize, ki jo je sama po sebi generirala, in pod pritiskom krizi lastnih zahtev po *temeljiti* reformi in modernizaciji v smeri produktivnosti sistema: »evropskosti«, »demokracije«, »pravne države«, »podjetništva in lastnine«, »civilne družbe«, »človekovih pravic in svoboščin« itd.

Zaradi akutne nacionalno-politične krize, ki jo je sprožila in katere žarišče je Srbija, je Jugoslavija ogrožena *kot država,* je prignana do roba svoje možnosti. Zdaj se – kot je videti – Srbija pripravlja na to, da obnovi nekdanjo notranjo zedinjujočo vez Jugoslavije. Namreč vez, ki bi temeljila spet na regresivni sili srbske hegemonije v državi in ki bi bila »obogatena« še s centralistično partijsko silo in njenim realnim socializmom. Če gre za to, tedaj je to jalov poskus tudi v primeru, če se uresniči. Kajti Jugoslavija s tem nikakor ne bo postala produktiven sistem in njena kriza se bo nadaljevala do katastrofe. Primer Kosova in izrednih razmer na njem kaže dovolj razločno, kako bi ta dvojna regresivna sila notranje povezala državo.

Prav tako danes z nobenim Velikim Ciljem, ki je *transcendenten zgodovinski produktivni môči* sistema, naj se imenuje »socializem«, »komunizem«, »demokratizem«, »nacionalizem« in naj bo še tako doktrinarno utemeljen z marksizmom, leninizmom, krščanstvom, liberalizmom, humanizmom ali pa s čisto navadnim »materialističnim standardom« – ni več mogoče »reševati« Jugoslavije. Vse take transcendentne reči danes, tj. v času »postmoderne«, ne zmorejo *moči,* ki bi *notranje vezala* sistem države in mu dala lastno nujo bivanja v smislu produktivnega samoohranjanja in rasti. Kajti take transcendentne zadeve neogibno zahtevajo regresijo na silo, ki vse posiljuje in je kot taka kontraproduktivna, njen sistem pa je nezgodovinski. Če kaj kmalu ne odneha »graditev socializma« ali »graditev komunizma« ali sploh »graditev humanega sveta« kakršne koli vrste in barve – kar vse so produktivni môči transcendentne in zgodovinsko nepristojne zadeve –, bomo še kar naprej v vsakem pogledu – tudi človeško – stagnirali in propadali. Vendar, kar je za našo temo poglavitno: s takimi »Cilji« ni več mogoče vzpostaviti tiste notranje vezi Jugoslavije, ki bi jo naredila za produktiven sistem. Ni več mogoče, ker je že izčrpano.

Zahteve po obnovi avtoritarno-avtoritativne totalitarne sile Partije kot notranje *vezi* države, ki se vse bolj glasno razlegajo predvsem iz jugovzhodne polovice države, so pa kot glas komunističnih »zdravih sil« navzoče povsod, se glede na prej rečeno kažejo kot huda *regresija* na znano silo. V svoji impertinenci so slepe in gluhe za vsako zgodovinsko izkušnjo krize, za vsako človeško dostojanstvo in prav tako za moderno produktivnost. Seveda, Jugoslavijo je zlahka mogoče »pacificirati« s silo, ki obstoječih nasprotij, razkola in krize ne razreši, ampak nasilno in brezobzirno potlači s policijsko in vojaško silo, kakor npr. zdaj na Kosovu. Vendar je Jugoslavijo na tak način nemogoče narediti za zgodovinski produktiven sistem, kakor tudi ne njenih narodov prisiliti v vzajemno ljubezen. Taka možnost je že zgodovinsko preizkušena s petinštiridesetletno zgodovino Jugoslavije kot realsocialističnega sistema: izčrpala je vse svoje načine in je pripeljala državo v katastrofalno krizo ter do roba zloma. Zgodovinsko se je izkazala kot *nemožnost,* ker ni bila zgodovinska v epohalno modernem smislu. Ponavljanje nemožnosti pa se še huje maščuje in tudi nič ne rešuje, ampak lahko pelje le v životarjenje države in vsega življenja v nji, npr. kakor v Albaniji, ali Romuniji, ali... In to životarjenje je glede na moderno nižja, izrojena, potlačena, nezgodovinska in človeškosti nedostojna oblika bivanja. Spričo takšne *možne nemožnosti* skoraj da ni več pomembno, ali je jugoslovanska država unitarna ali federativna, ali »uresničuje« »socializem« ali »komunizem« ali pa morda »fašizem« ipd.

Možnost Jugoslavije je tudi, da razpade, da se po mirni poti (bog daj!) ali po nasilni poti (bog obvaruj!) razdeli na dve ali več držav. Toda ta možnost ravno ni več možnost Jugoslavije, saj z udejanjenjem te možnosti Jugoslavija preneha obstajati kot samostojna država. Takšna možnost je sicer mogoča in lahko tudi verjetna ter za mnoge že zaželena, vendar ne spada v obzorje vprašanja o možnostih *Jugoslavije.*

Ampak katera je in kakšna je tedaj tista zedinjujoča *vez,* ki naj notranje povezuje in *zedinjuje,* drži skupaj dinamični sistem Jugoslavije kot samosvoje države, potem, ko se je izkazalo, da so načini njene dosedanje vezi, utemeljene na regresivni sili, popustili, ker *ne zavezujejo* tako, da bi totalni dinamični sistem (državo) naredili produktiven in torej epohalno zgodovinsko pristojen? Kakšna je tista notranja zedinjujoča vez Jugoslavije, ki bi temeljila na *môči,* če je kakšna takšna zanjo sploh odprta možnost? To je danes akutno in odločilno vprašanje možnosti Jugoslavije. Vprašanje »katera« je taka vez, ne predpostavlja kakšne zaloge raznih vezi, kjer bi šlo le za to, da si pač eno »po srčni želji« izberemo. Hočem reči: kake politološke teorije vzorcev federativnega ali kon-federativnega ustroja države ni mogoče kar vzeti ali si pustiti kar od nje predpisati kak »edino zveličaven« vzorec za Jugoslavijo. Kajti načeloma mora le iz lastne fakticitete Jugoslavije izrasti tudi njen državni ustroj, torej realna »ustava« kot sestav ali sistem s svojo notranjo *zedinjujočo vezjo.* Ta *politična zedinjujoča vez* sistema je torej glede na ustavo v državno-pravnem smislu primarna.

Navadno se zdi, da je federacija, kakršna je Jugoslavija, nekakšen kompromisni dogovor med suverenimi narodi, ki se zedinijo v skupno zvezno državo tako, da del svoje suverenosti suvereno prenesejo na zvezo, del pa jo obdržijo zase in jo uresničujejo v svoji federalni državnosti. Ker so del svojih suverenih pristojnosti suvereno prenesli na zvezo, si tako posredno ohranjajo svojo polno suverenost. Kaj naj bo skupno, zvezno, in kaj ne, je videti kot zadeva suverenega dogovora, ki se ustavno-pravno fiksira. Vendar si federalne enote pridržijo tiste

pristojnosti, ki se tičejo njihove narodne posebnosti ali po neki etnični fakturi dane lastne identitete; in seveda tudi tiste pristojnosti, o katerih se misli, da jih lahko bolje in primerneje urejajo v okviru lastne federalne državnosti.

Toda na podlagi suverenosti subjektov v federaciji nastane težava, od kje vzeti načelno zavezujoč kriterij presoje v primeru konfliktov med federalnimi enotami – republikami – kakor tudi med zvezo in posameznimi republikami. Od kod vzeti zavezujočo mero ali zakon, po katerem se imajo v takem primeru ravnati suvereni subjekti v državi, ne da bi to bila prisila v kateri koli smeri, niti majorizacija kot oblika hegemonije najštevilnejšega naroda ali kake koalicije narodov nad drugimi? Vse takšne rešitve namreč močno prizadenejo suverenost subjektov. Takšno stanje imamo zdaj v Jugoslaviji. Spričo tega se kar naprej postavljajo zahteve, da je treba s konfrontacijo prenehati. Nihče pa jasno ne pove, kako in zakaj: naj popusti ena ali druga stran ali vsaka deloma, da bi prišlo do kompromisa, ki je seveda zmeraj gnil, če gre npr. za nezdružljive koncepte o globalni temeljiti reformi v državi, kakor je to danes primer v Jugoslaviji.

Problematična je pri utemeljitvi federacije postavka suverenosti subjektov, ki jo sestavljajo. Kakšen je epohalno moderni smisel narodne oz. nacionalno-državne suverenosti? Pomeni suverenost avtomatično in torej absolutno subjektnost samodoločanja (avtonomije) iz svoje brezdanje in breztemeljne samo-volje, kakor so subjektnost mislili še v nemški klasični filozofiji: kot samozadostni sistem svobode, kot objektivacijo absoluta? Pri prenosu take suverenosti na politično in državno področje bi se ta izkazovala v bitni brez-obzirnosti in samovoljnosti in zaprtosti sistema (subjekta): za tak subjekt ne biva ničesar, po čemer bi se moral obvezno in odgovorno ravnati. Na tak način suveren sistem (država) je v moderni in še bolj v »post-moderni« nevzdržen, saj bi bil nevaren monstrum, ki bi ogrožal samega sebe in vse okrog sebe. Epohalno moderno mišljena suverenost naroda ali nacionalne države izvira v neprisiljeni *poslušnosti* sistema temeljnemu zakonu epohe: znanstveni (danes kibernetični) produktivnosti moči, kar dela sistem odprt. Ta poslušnost se godi kot odzivanje na *izziv;* zato suverenost tu ni avto-matična, ampak kibernetična. Moderna država/nacija kot totalni sistem je iz takšne *poslušnosti* izzivu epohe bistveno *odgovorno* suverena, kjer ta odgovornost pomeni odzivanje na izziv moči. Takšna suverenost zato tudi ni zgolj kaka odvisnost, kakor pač tudi ni samovolja.

Vrnimo se k Jugoslaviji. Federacija v bitno modernem smislu ni niti dogovor absolutno suverenih narodov oz. nacij/držav za neko svojo zvezo, niti ni samorazčlenitev absolutno suverene »zveze« na svoje federalne enote, niti ne more biti kompromis med obema intencijama. Načelno je to lažna dilema, ker avto-matično suverenih absolutnih subjektov ni. Federacija je ustvaritev takšnega dinamičnega produktivnega sistema, ki na podlagi epohalnega zakona produktivnosti moči zedinjuje vase fakticiteto samosvojih narodov kot političnih entitet in je tudi vsaka teh sistemskih entitet v sebi organizirana po istem zakonu, kakor so istemu zakonu primerne tudi medsebojne vezi ali odnosi teh entitet. Smisel in vrednost take federacije je sproščanje prostora za razvoj moderne produktivne politične identitete narodov v njihovi lastni politični eksistenci (pri čemer bistvo te identitete s tem še ni pojasnjeno). Vsa etnična faktura tako zedinjenih narodov pa je tisto tradicijsko, kar v modernosti nima več odločilne vloge in ima zgolj še značaj preostanka. Zato je pač tudi federacijo treba utemeljiti drugače, kot je bilo doslej navadno: ne več iz pogleda nazaj, na tradicijsko, etnično določenost posebnosti v federacijo zedinjenih narodov, ampak iz ozira na pri-hodno bistvo moderne epohe, ki odpira preobrazbo narodov, njihovo *bitno* eksistencialno modernizacijo v smeri razpoložljivosti za produkcijo. To pomeni, da narodi fungirajo sedaj kot samosvoje produktivne politične entitete v diferenciaciji in individuaciji sistemov moči, ki je nuja produktivne moči same. Edina zgodovinska možnost Jugoslavije je zedinjenje narodov kot produktivnih samosvojih političnih entitet v produktiven sistem. Produktiven dinamični sistem je tak sistem, ki je na razpolago produkciji. Pri tem je iskana notranja *zedinjujoča vez* sistema jugoslovanske države v tej njeni možnosti

lahko le in edinole *produktivnost moči:* ta brezbarvno prozorni zakon moderne epohe, brez vsake transcendentne »utemeljitve«. To je edina možna moderna zgodovinska lastna nuja Jugoslavije kot (kon-)federativne države.

Edinole suverenost iz *poslušnosti epohi* lahko razreši današnjo nevzdržno dilemo sprtih republik, npr. Srbije in Slovenije ali tudi še drugih v Jugoslaviji in zagotovi tej državi obstoj. Razreši ta konflikt okrog globalnega koncepta temeljite reforme države s tem, da odpre uho za zgodovinsko odgovoren, torej produktiven reformni koncept. Razreši ta konflikt, ne da bi ena ali druga stran posilila, preglasovala ali pretentala drugo in jo spravila v ponižujoč položaj. Razreši tako, da Jugoslavija kot krizni sistem sile postane produktiven sistem moči. Kajti poslušnost izzivu produktivne moči prinaša zakon ravnanja (samoupravljanja), po katerem vse federalne enote v Jugoslaviji poslujejo, ne da bi pri tem vstala neproduktivna dilema »absolutno suverenih subjektov«: kdo naj komu in v čem popusti, ali kako koga prisiliti k popuščanju, da bi se pomirili.

Tako vidim sedaj *princip* možne ureditve Jugoslavije kot samosvoje (kon-)federativne države, tj. federacije z zmernimi momenti konfederativnosti. Trdim, da je samo tako urejena država Jugoslavija lahko produktiven sistem. Naravnost pa nasprotujem trditvam, da je prav (kon-)federativnost kriva za njeno vse hujšo krizo. Seveda je za naznačeno novo zedinjenje jugoslovanskih narodov in s tem za novo produktivno (kon-)federativno državo potrebno izpolniti naslednji kompleksen pogoj: 1. poslušno se odpreti izzivu epohe, tj. zakonu produktivne moči in mu odgovarjati, 2. opustiti vse môči transcendentne in tradicijske Velike Cilje. Konkretno: v Jugoslaviji je treba najprej zares in iz izvora izkusiti obstoječo krizo; odnehati z »izgradnjo socializma« ali z »izgradnjo komunizma«; odstopiti od absolutnega oblastnega položaja in političnega monopola partije; ukiniti vse genotipske značilnosti realsocializma; vpeljati dejansko, produkciji razpoložljivo demokracijo v modernem pomenu, kakor sem jo skiciral v »Osnutku filozofije politike«; odstopiti od vsakega nacional-hegemonizma katerega koli naroda navznoter in v odnosu do drugih v državi; opustiti vsako opletanje z nacionalnim jugoslovanstvom, ali pa z jugoslovanstvom »nadnacionalne svobodne osebe«, ali pa z jugoslovanstvom »enotnega delavskega razreda«; sprostiti se na ravni države, v politiki in sploh pri proizvodnji in podjetništvu ujetosti v tradicijske narodne etnične ali absolutno-subjektne ali kakršne koli odrešilne transcendentne mite, se tako izkoreniniti ter umestiti v modernosti in vzeti nase hladno trezni nihilizem te zgodovinske epohe. Mimo tega ne more, kdor dela danes državo, ki naj bi bila uspešna.

Nedvomno je, da je od skiciranega novega principa jugoslovanske federacije še dolga pot do njene podrobne konceptualne izdelave in izpeljave, kaj šele do uveljavitve. Vendar ali je kakšna druga, lažja, manj zahtevna in hitreje dosegljiva možnost Jugoslavije?